

บทที่ 4

การแสดง

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการแสดงละครตีกดาบรพีของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการให้ผู้อ่านทราบถึงวิวัฒนาการการแสดงละครตีกดาบรพีของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ซึ่งจะได้แบ่งออกเป็น 2 ภาคคือ

1. ภาคแรก เป็นการแสดงในปี พ.ศ.2463-2464 เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ขณะยังทรงมีพระชนม์ชีพ และตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ไม่มีหลักฐานกำหนดเดือนปีที่แสดงเรื่องจันทกนิรันดร์ได้อย่างชัดเจน เพียงแต่ทราบได้ว่าแสดงอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2463 หรือ 2464 เท่านั้น ดังนั้นการแสดงในภาคแรกจึงถือกำหนดตามปีดังกล่าวมานี้

2. ภาคหลัง เป็นการแสดงในปัจจุบันปี พ.ศ. 2508-2538 ซึ่งในปี พ.ศ. 2508 ได้มีการฟื้นฟูการแสดงละครตีกดาบรพีอย่างถูกต้องตามแบบแผนขึ้นแสดงเป็นครั้งแรกในยุคหลัง แมื่ก่อนหน้านั้นไม่กี่ปีก็มีจัดแสดงบ้างเหมือนกัน แต่เป็นเพียงข้อมูลหลักฐานรองที่จะได้กล่าวถึงบ้างตามสมควร

เนื่องจากเรื่องพระยศเกตุและสองกรรวิกไม่สามารถจะนำมาวิเคราะห์ได้ เพราะเหตุว่า เรื่องพระยศเกตุในยุคแรกมีการฝึกซ้อมมากหลายครั้ง แต่ไม่เคยมีการแสดงตัวละครหลายตัวไม่มีชีวิตอยู่แล้ว แม้ตัวละครท่านหนึ่งกล่าวว่าเคยแสดง 2 ครั้งในวังเพชรบูรณ์และนอกวัง แต่ไม่มีหลักฐานอ้างอิงได้ชัดเจน และเมื่อยุคหลังนำมาแสดงก็แสดงเพียงฉากเดียวคือฉากทะเลที่พบนางสมุทรเท่านั้น ผู้ทำวิจัยเคยชมครั้งหนึ่ง จึงไม่มีเนื้อหาหนักแน่นพอไปประกอบกับยุคแรกซึ่งไม่มีหลักฐานเช่นกัน

สำหรับเรื่องสองกรรวิก เหตุที่ไม่เลือกวิเคราะห์เรื่องนี้ เนื่องจากได้รับทราบ

แต่เพียงว่าเรื่องสองกรรวิกแสดงในยุคแรกเพียง 2-3 ครั้ง แต่ไม่มีหลักฐานว่าแสดงที่ใด และเดือนปีที่แสดง ตัวที่แสดงก็ทราบเป็นบางตัว และไม่มีน้ำหนักพอว่าจะถูกต้องหรือไม่ ส่วนการแสดงเรื่องสองกรรวิกในยุคหลังที่จัดแสดงสาธิตในปี พ.ศ. 2515-2516 การแสดงก็ไม่ครบทุกตัว ไม่มีตัวพระอินทร์ และไม่ได้จัดแสดงที่ใดอีกเลย ประกอบกับผู้วิจัยยังไม่เคยได้ชมการแสดงในชุดนี้

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้ทำวิจัยจึงจะนำเฉพาะเรื่องจันทกนิรีเป็นหลักในการนำเสนอ ในเชิงวิวัฒนาการของการแสดงละครดึกดำบรรพ์ ตั้งแต่เมื่อเริ่มแสดงครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 เพื่อให้เห็นว่ามี การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงมาโดยลำดับอย่างไร

ด้วยเหตุที่ละครเรื่องจันทกนิรี เกิดจากวังสวนกุหลาบ ผู้ทำวิจัยมีความเห็นว่าเป็นสถานที่ที่ละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกแสดงเป็นครั้งแรก จึงสมควรกล่าวถึง แม้ปัจจุบันสภาพต่าง ๆ จะหมดไป แต่สมควรจะกล่าวไว้เท่าที่มีหลักฐานพออ้างอิงได้ในขณะนี้ ดังนั้นจึงเห็นว่าน่าจะได้อ้างไว้ในตอนนี้อย่างนี้

1. ภาคแรก

การแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี (2463-2464)

โรงละครวังสวนกุหลาบ

ลักษณะของโรงละครในวังสวนกุหลาบนี้ เป็นโรงละครเรือนไม้แบบโบราณคือ เป็นโรงโถงโปร่ง ล้อมด้วยลูกกรงไม้ต่ำ มีประตูเข้าออกของผู้ชมอยู่ด้านข้างของโรงละคร และประตูหลังโรงละครสำหรับตัวแสดงเข้าออก ด้านหลังโรงละครนี้เป็นที่โล่งสำหรับแต่งตัว มีม่านเป็นมู่ลี่สำหรับกันแดดกันฝน และกันบังตาโดยรอบของโรงละคร และมีม่านบังตาในส่วนที่เป็นเวทีแสดงกับส่วนของผู้ชมการแสดง หลังคาโรงละครมุงด้วยสังกะสี ขนาดความกว้างของโรงละครกว้างประมาณ 15 เมตร จึงเป็นโรงละครธรรมดา ไม้ใหญ่โตมากนัก โรงละครไม่มีห้องขายบัตรเข้าชมการแสดง

ลักษณะภายในโรงละครแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนของเวทีแสดง และส่วนของผู้ชมการแสดง

ส่วนของเวทีแสดง จะยกพื้นขึ้น ผู้ชมจะสามารถชมการแสดงบนเวทีได้ 3 ด้าน คือด้านหน้าและด้านข้าง 2 ข้าง บนเวทีแสดงจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนบนหรือส่วนหลังของเวที จัดเป็นฉากท้องฟ้า มีภูเขา และมีวิมาน คือจะสร้างฉากเป็นวิมาน สำหรับตัวละครที่เป็นพระอินทร์หรือเทวดาออก ถัดมาฉากเวทีส่วนบนจะมีเตียงใหญ่ตั้งไว้ ตัวละครสามารถนั่งได้ 4 คน และด้านข้างทั้งสองจะตั้งเตียงอีกสองเตียงสำหรับตัวละครที่มีความสำคัญรองลงมา จะมีเตียงเพิ่มขึ้นก็ต่อเมื่อการแสดงละครเรื่องนั้นมีตัวละครมาก มีท่อนของตัวแสดงทั้งสองข้างของเวที มีม่านปิดไว้ และมีบันไดสองข้างสำหรับตัวแสดง เช่น เทวดา นางฟ้าลงมาจับกระบี่ที่เวทีล่าง โรงละครวังสวนกุหลาบนี้จะไม่ม่านสำหรับเปิดและปิดฉาก ไม่มีการจัดฉากคงใช้ฉากเดียว ยืนพื้น เมื่อเปิดการแสดงก็จะเล่นไปตลอดจนจบเรื่อง ตัวแสดงเมื่อถึงบทของตัวใด ตัวนั้นก็ออกไปรับแสดงบทบาทเมื่อจบบทของตนเองก็จะเข้า โดยจะออกทางด้านขวามือของผู้แสดง และจะเข้าโรงทางด้านซ้ายมือของผู้แสดง

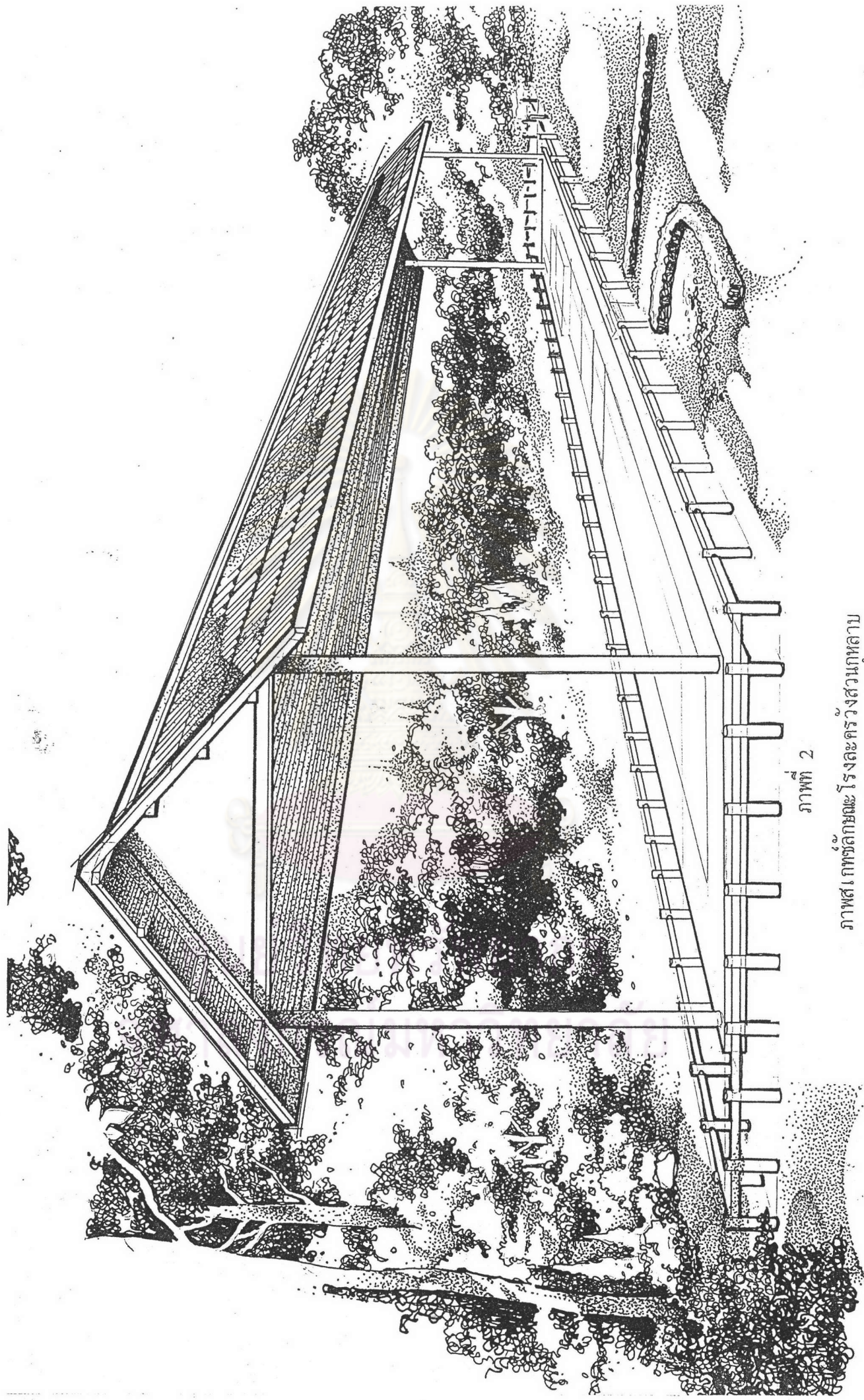
ส่วนของผู้ชมการแสดง จะแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ พื้นที่ทางด้านซ้ายของเวทีแสดงจัดเป็นที่สำหรับเจ้านายประทับทอดพระเนตร เก้าอี้หนักพิงเป็นเบาะ มีโต๊ะสำหรับตั้งเครื่องเสวย ส่วนด้านขวาของเวทีจะจัดเป็นคอกสำหรับปีพาทย์บรรเลง นักดนตรีจะอยู่ในส่วนนี้ ด้านหน้าเวทีเป็นที่นั่งสำหรับขุนนาง เสนาบดีผู้ใหญ่ และจัดที่นั่งเรียงสลับกันตามลำดับของตำแหน่งของข้าราชการที่ติดตาม ข้าราชการชั้นผู้น้อยจะอยู่ข้างหลัง จำนวนผู้เข้าชมการแสดงมีจำนวนเป็นร้อยคนขึ้นไป ประมาณถึง 200 และ 300 คน สุดแล้วแต่ว่าเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ ไม่มีการขายบัตรเข้าชมการแสดง โรงละครวังสวนกุหลาบมิได้เปิดการแสดงให้ประชาชนเข้าชม จัดการแสดงเฉพาะสำหรับเจ้านายทอดพระเนตร และสำหรับงานทางราชการเท่านั้น

ครั้นเมื่อการแสดงละครศึกดาบรพรี เรื่องจันทกนิรีได้มีโอกาสมาจัดแสดงที่โรงละครในวังสวนกุหลาบแห่งนี้ ก็จัดเป็นละครฉาก มีการปรับปรุงเวที จัดฉากให้เป็น

ไปตามเนื้อเรื่องเพื่อแสดงให้ดูสมจริงยิ่งขึ้น มี 2 ฉากคือ ฉากวงท้าวพรหมทัต และฉาก
ชายป่าเหมิหริญคีรี มีการเปิดฉากปิดฉาก เป็นละครสมัยใหม่ในเวลานั้น และแต่เดิม
สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาทุลาธิภทธรังษประนินทร์ไว้สำหรับแสดงเบิกโรง แต่ในการแสดงครั้งนี้
มิได้แสดงเบิกโรง แต่แสดงฉลองเปิดโรงละครเสียก่อน (หมายถึงปรับปรุงโรงใหม่ให้มี
ฉากตามเนื้อเรื่อง) และนำละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรชขึ้นแสดงเป็นครั้งแรก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

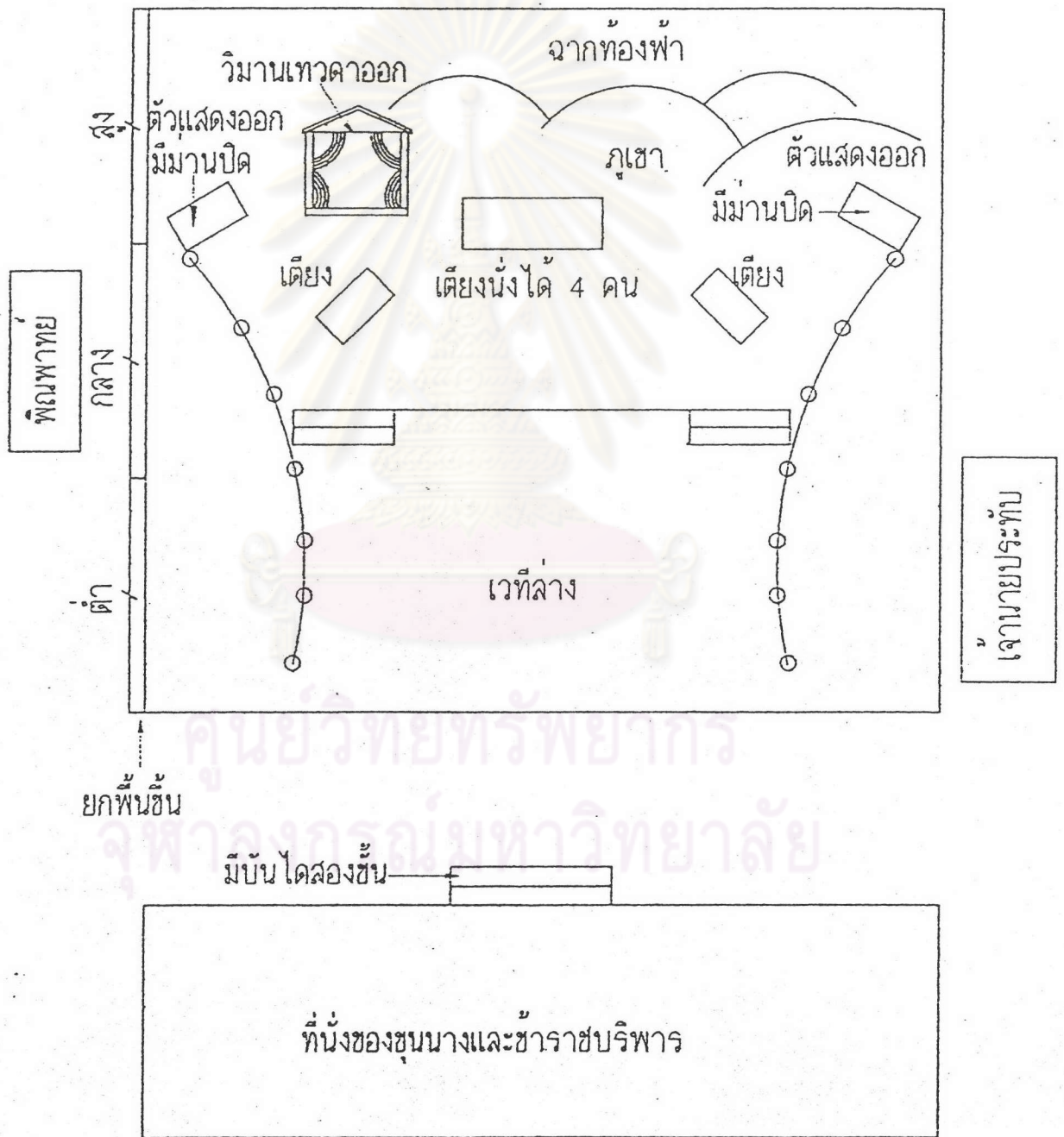
ภาพที่ 2

ภาพสถาปัตยกรรมโรงเรียนวัดสวนกลาง

จากคำบอกเล่าของอาจารย์เฉลย ศุขะวิทย์ และคณะอื่น เรือน ไกรถักษ์

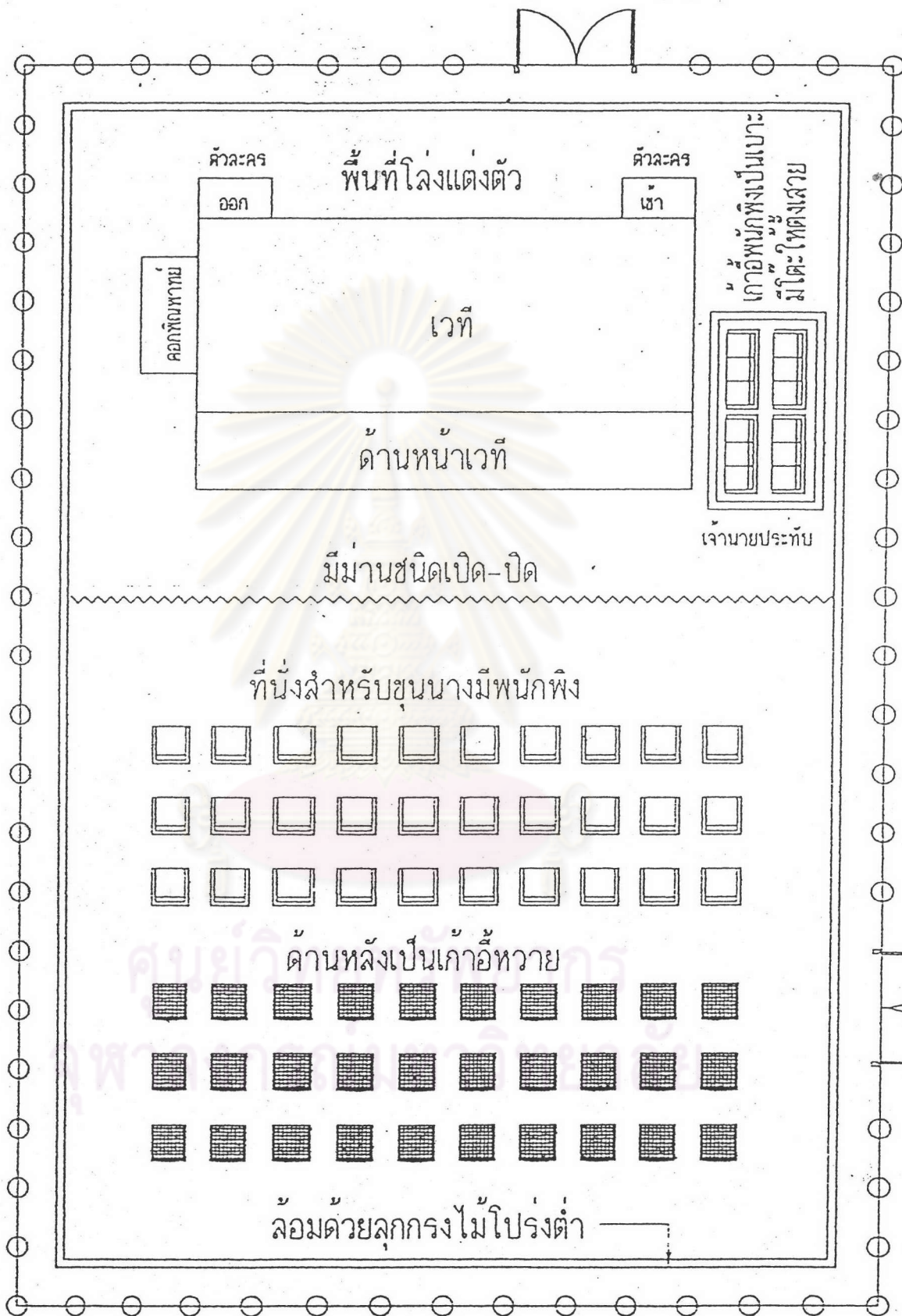
ภาพที่ 3 เวทีแสดงละครของวังสวนกุหลาบ

ตามคำบอกเล่าของอาจารย์เจलय ศุขะวิษ และคุณอ่อนเรือน ไกรฤกษ์

แผนผังพื้นที่ภายในบริเวณโรงละครวังสวนกุหลาบ

การจัดที่นั่งผู้ชมการแสดงจากคำบอกเล่าของอาจารย์เจलय ศุขะวณิช และคุณอ่อนเรือน ไกรฤกษ์

สถานที่ตั้ง

สถานที่ตั้งของโรงละครวังสวนกุหลาบปัจจุบันก็คือ บริเวณโรงเรียนราชวินิตและหอประชุมกองทัพบก ปัจจุบันโรงละครไม่มีถูกรื้อถอนไปหมด กรมสวัสดิการของท่านคือของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัยยญาติเดชานุชิต ท่านเจ้าของวังจะอยู่หลังวังสวนกุหลาบนี้ ภายหลังจากในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ถูกตัดถนนแบ่งออกที่เรียกว่าถนนราชสีมาในปัจจุบัน อีกถนนหนึ่งเป็นถนนศรีอยุธยา ทิศเหนือติดกับถนนอุทองใน และทิศตะวันออกติดกับสวนอัมพร ซึ่งอาณาเขตนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังดุสิต วังนี้มีเจ้านายประทับเพียงพระองค์เดียว สิ้นสุดการเป็นวังในสมัยรัชกาลที่ 6 ปัจจุบันเป็นที่ทำการของทหาร กองแผนและโครงการ กรมสวัสดิการทหารบก มีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญคือ วังที่เป็นตึก 2 ชั้น มีหอคอย และท้องพระโรง ซึ่งเคยใช้เป็นที่แสดงละครด้วย ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง

ภาพที่ 5

ภาพถ่ายสถานที่เคยเป็นวังเก่าของวังสวนกุหลาบ
ปัจจุบันเป็นบริเวณโรงเรียนราชวินิตและหอประชุมกองทัพบก

ผู้แสดงเรื่องจันทกนิรียุคแรก

เมื่อได้ทราบถึงสถานที่ตั้งของวังสวนกุหลาบแล้ว จะได้กล่าวถึงผู้แสดงของเรื่องจันทกนิรียุคต่อไป

ตัวแสดงในเรื่องจันทกนิรียุคมีไม่มากนัก เหมาะสำหรับเป็นละครเบิกโรงใช้เวลาแสดงประมาณ 1 ชั่วโมง ตัวเอกมีเพียง 4 ตัวเท่านั้น และเสนาติดตามท้าวพรหมทัตอีก 4 ตัว อาจารย์เฉลยท่านกล่าวว่า "ตัวแสดง มีหม่อมหลวงสายหยุด เป็นตัวกนิรา แม่ปิ่นเป็นกนิรี ครูสร้อยทองเป็นพรหมทัต ครูจรรยาเป็นเทวดา ท่านทั้ง 4 ปัจจุบันถึงแก่กรรมหมดแล้ว"¹ หม่อมครูนุ่ม ซึ่งเป็นครูดวงกับหม่อมครูอึ่งซึ่งเป็นครูดวงพระ เป็นผู้สอนรำเรื่องจันทกนิรียุคมาลัยเป็นผู้สอนขับร้องให้กับทุกตัวคือทั้ง 4 ตัว ครูเจริญ ศัพท์โสภณ สอนดนตรี สมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงควบคุมการฝึกซ้อม

การแต่งหน้า

ในสมัยโบราณ อาจารย์เฉลย ท่านกรุณาเล่าให้ฟัง พอสรุปได้ว่า แต่เดิมนั้นที่ท่านอยู่ในวังสวนกุหลาบ ตัวละครเมื่อจะแต่งหน้าจะต้องตัดผมรองทรง (เพราะว่าผมสั้นช่วยให้การสวมศีรษะด้วยมงกุฎหรือชฎา ฯลฯ ได้เรียบร้อยกว่าผมยาว ๆ เก็บผมลำบากเห็นลูกผมจะไม่สวย) เป็นทรงสั้น ๆ เหมือนผู้ชาย และเริ่มต้นด้วยใบหน้าจะต้องกันหน้าจัดขนอ่อนออกให้หมด เก็บไรผม และกันคิ้วด้วย หม่อมครูนุ่มจะเป็นผู้กันหน้าเก็บไรผมและกันคิ้วให้กับตัวละคร แล้วจึงลงน้ำมันตานีรองพื้นลงบนใบหน้าผสมกับขมิ้นลงให้หน้าเนียน แล้วจึงลงฝุ่นเงิน ฝุ่นเงินจะห่อกระดาศเป็นผง ๆ นำมาละลายน้ำทา การทาแก้ม ก็ใช้ลิ้นจี่หรือชาดมีลักษณะเป็นกระดาศพับไปพับมาเหมือนหนังสือสวดมนต์ เมื่อคลี่กระดาศออกมาจะเป็นแผ่นสีแดง เข้มคล้ายลูกลิ้นจี่จึงใช้ไม้พันสำลีชุบน้ำมาคลึง ๆ ตัดสำลีแล้วจึงทาที่แก้มและปาก

การเขียนคิ้วและตาใช้ผาละมี (คือผาที่ปิดปากหม้อดินที่เป็นหม้อข้าวหม้อแกง) โดยจุดเทียน นำผาละมีมาลนควันเทียน ก็จะมีเขม่าสีดำติดอยู่ที่ผาละมี ใช้ไม้พันสำลีชุบน้ำเขียนคิ้วและตา

¹สัมภาษณ์ เฉลย ศุขะวณิช, 19 กันยายน 2536.

การแต่งหน้ามีวิวัฒนาการขึ้นมาในสมัยของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก โดยตัวละครได้รับการแต่งหน้าแบบสมัยใหม่จากพระองค์ท่าน ดังนั้นตัวละครเมื่อมาอยู่ที่วังเพชรบูรณ์นี้ วังสระปทุมเดิม ไม่มีการกันหน้าแล้วไม่ต้องตัดผมรองทรงแบบเก่า พวกตัวแสดงที่ต้องสวมชฎา ท่านให้หัวผมขึ้นไปเกล้าจุกอยู่บนศีรษะ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการเปลี่ยนแปลง และภายหลังต่อมา เมื่อผู้แสดงจะต้องสวมมงกุฎหรือชฎา เมื่อผมยาวก็จะใช้วิธีรวบผมเกล้าขึ้นเป็นจุกบนศีรษะและต้องหวีผมข้างหลังให้เรียบไม่ให้หลุ่ตรงลงมารุงรัง²

สำหรับการแต่งหน้า มีร่องพื้นแบบสมัยใหม่ที่เป็นแท่ง (เรียกว่า แพนสติค) มีรูตทาแก้ม มีดินสอเขียนคิ้ว เขียนตา และไอชาโดว์สำหรับทาตามีสีต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกทรงสั่งมาจากต่างประเทศ และทรงประทานสอนวิธีการแต่งหน้าให้กับตัวละคร ดังนั้นแบบแผนการแต่งหน้าตัวละครต่าง ๆ จึงได้รับความรู้จากพระองค์ทั้งสิ้น และพระองค์ทรงแต่งหน้าประทานให้กับตัวแสดงที่เป็นตัวดี ตัวเอกของเรื่อง เมื่อแต่งหน้าเสร็จ ก็จะทำให้นั่งบนโต๊ะผัดตัว ผัดแขน ขา และฝ่าเท้า อาจารย์เฉลยกล่าวว่า "แม่เล่นเป็นยายเฒ่าที่ศบประสาท พระองค์ท่านทรงกรุณาแต่งหน้าให้แม่ แต่งให้ดูแล้วแก่จริง ๆ เลย"³

การแต่งกาย

การแต่งกายก็ยึดรูปแบบการแสดงของเดิมที่ใช้แสดงกันอยู่ในเวลานั้น คือ แต่งทรงเครื่องอย่างละคร และบางตัวก็ตัดแปลงให้เหมาะสมกับตัวแสดงตามท้องเรื่อง คือตัวกัณรีกัณราไม่ได้แต่งรัดเครื่องอย่างโจน แต่ตัดแปลงตามลักษณะของตัวละครโดย สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงออกแบบให้รับกับลักษณะดังนี้

ตัวกัณรา ใส่เสื้อยี่ตรัดแขนเสื้อ สีเนื้อแขนยาว นุ่งภูษากันแบนไม่มีหางหงส์ ใส่เครื่องประดับ มีกรองคอ ต้นแขน ข้อมือ ข้อเท้า เข็มขัด ทับทรวง สั้งวาล แกล้วผม จุกใส่เกี้ยว และกระบังหน้า มีดอกไม้ทัด อุบะติดด้านขวา ไม่สวมเล็บ ใส่ปีกหาง

² สัมภาษณ์ เฉลย ศุขะวณิช, 26 กันยายน 2536.

³ เฉลย ศุขะวณิช ให้สัมภาษณ์วันเดียวกัน

ตัวกนิรี ใส่เสื้อยืด สีเนื้อ รัดแนบเนื้อแขนสั้น ใส่กระเปาะนม นุ่งผ้าจีบหน้า นางกรรมดา ใส่เครื่องประดับ นวมนาง ต้นแขน ข้อมือ ข้อเท้า เข็มขัด จี๋นาง สังกวาลเกล้าผมจุก ใส่เกี้ยว และกระบังหน้า มีดอกไม้ทัด อุบะ ติดด้านซ้ายไม่สวมเล็บใส่ปีกหาง ข้อสังเกต ปีกหางของกนิรี กนิรา จะเป็นชิ้นส่วนอันเดียวกันคือ ส่วนที่เป็นหางอยู่ข้างหลังจะมีปีกเล็ก ๆ ติดอยู่ทั้งข้างซ้ายและขวา ถ้าเป็นตัวมโนห์ราจะเป็นสองชิ้นคือส่วนของหางอยู่ข้างหลัง และส่วนของปีกจะติดอยู่ที่แขนทั้งสองข้าง

ท้าวพรหมทัต แต่งกายยืนเครื่องพระ นุ่งโจงหางหงส์ สวมเสื้อสีแดง สวมชฎา สะพาย กระบอกรศรพร้อมลูกศร และถือคันศร

เทวดา แต่งกายยืนเครื่องพระ ชุดขาว สวมชฎา

อำมาตย์ แต่งกายยืนเครื่องพระ นุ่งผ้ากั้นแบ้นสีระชะสวมบันจู่เหรียญ

โอกาสที่แสดงจันทกนิรี

การแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรีนี้ แสดงที่วังสวนกุหลาบเป็นครั้งแรก ประมาณปี พ.ศ. 2463-2464 และก็ได้ไม่ได้แสดงที่ใดอีกเลย แม้อาจารย์เฉลยก็กล่าวว่า แสดงที่วังสวนกุหลาบเพียงแห่งเดียว แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่สามารถสืบได้ว่าการแสดงเรื่องจันทกนิรีนี้จัดแสดงขึ้นในโอกาสใด

การฝึกซ้อม

การฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรี จะฝึกซ้อมที่วังเพชรบูรณ์ เวลาของการฝึกซ้อมก็เป็นที่ไปโดยตามปกติของการซ้อมการแสดงทุกเรื่อง คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก จะเสด็จลงมาดูการฝึกซ้อม เวลาประมาณ 20.00 น. ณ ลานฝึกซ้อมละครใต้ถุนของเรือนกนิรรา บางครั้งท่านก็จะแนะนำในท่ารำให้ตัวแสดงรำตาม ประดิษฐ์ท่ารำขึ้นบ้าง และการฝึกซ้อมของตัวละครในครั้งนั้น ได้แก่ หม่อมครุฑุม กับหม่อมครุือง หม่อมมาลัยฝึกซ้อมการขับร้อง คณะปีที่แพทย์ที่บรรเลงมโหรีเจริญเป็นหัวหน้าวงในการฝึกซ้อม สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงควบคุมการฝึกซ้อม และกำกับการแสดงให้เป็นไปตามพระประสงค์ นอกจากการฝึกซ้อมที่วังเพชรบูรณ์แล้ว ยังนำตัวแสดงไปฝึกซ้อมที่โรงละครวังสวนกุหลาบด้วยก่อนที่จะมีการแสดงจริง เกี่ยวกับการฝึกซ้อมในวังเพชรบูรณ์นี้ ตัวนางเอกตัวหนึ่งของโรงนี้

กล่าวว่า "ในวังนี้มหาดเล็กทูลกระหม่อม สอนหนังสือ 8 โมงเช้าถึงเที่ยง บ่ายห้าละครถึง 5 โมงเย็น กลางคืนซ้อมละคร หัดร้องเพลง ซ้อมร้องเพลง ถูกตีบ่อย อ้าปากกว้างไม่ได้ บังคับร้องเพลงไม่ให้อ้าปากกว้าง ครูคอยใช้ไม้กระทุ้งจ้องปาก ไม่ให้เห็นฟัน อ้าปากกว้างไม่สวย ต้องร้องเพลงเป็นด้วย ถึงจะรู้จังหวะ ครูที่สอนมีหม่อมมาลัย หม่อมต่วน ครูท้วม มีอีกแต่จำไม่ได้ คนคุมเครื่องละคร ชื่อแม่ครุหวาด คุณท้าวคุณแลละคร คุณความสะอาดสกปรก ห้องพักไม่มีประตูด้าม่าน เพื่อกันผู้ชายส่งเพลงยาว"⁴ จะพบว่าการฝึกซ้อมจะเลือกผู้สอนที่มีความสามารถและการดูแลเอาใจใส่ต่อการฝึกซ้อมอย่างเคร่งครัดและอย่างจริงจังนั่นเอง นอกจากนี้จะเห็นได้จากการที่มีการฝึกซ้อมในวังเพชรบูรณ์ ทุกคนจะต้องอยู่พร้อมกันหมด จะได้รับเลือกเล่นหรือไม่ได้เล่นก็ต้องอยู่ หนีไปไหนไม่ได้ ถ้าไม่ได้เล่นเรื่องที่เขาซ้อมกัน ก็จะทำหน้าที่อื่น เช่น ช่วยร้องเพลง ช่วยทางด้านดนตรี เช่น ตีกรับ เป็นต้น ใต้ดู ใต้ฟัง ใต้ปฏิบัติ ดังนั้นคนในสมัยนี้ จึงจดจำแม่นยำฟังลึก ทั้งทำรำ การร้องเพลง จังหวะของเพลง เพราะฝึกซ้อมและแสดงคลุกคลีกับการร้องรำทำเพลงกันอยู่เป็นประจำ และสำหรับพวกนักดนตรีที่มาฝึกซ้อมและแสดงจะอยู่นอกวัง จะมีรถไปรับเข้ามาซ้อมในวัง และรับส่งเมื่อมีการแสดง

การแสดง

เริ่มการแสดงเวลาประมาณ 20.00 น. แสดงให้เจ้านายและพวกขุนนางได้ชม แต่ไม่สามารถสืบหาหลักฐานได้แน่ชัดถึงวันเวลาที่แสดง มีบรรเลงเพลงโหมโรง เมื่อโหมโรงเสร็จก็แสดงเบ็กร้องเล่นสั้น ๆ เรื่องเดียว เมื่อแสดงเบ็กร้องเรื่อง จันทกนิรี ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงจากนั้นจึงแสดงเรื่องอื่น ๆ ต่อไป แล้วแต่ว่าจะแสดงเรื่องอะไร ละครของคณะวังเพชรบูรณ์จะได้รับการฝึกซ้อมอย่างดี จึงมีชื่อเสียง ได้รับความนิยมและลักษณะของการแสดงในยุคนี้ก็จะกล่าวได้ว่าการแสดงของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกมีลักษณะเป็น 3 ส่วนด้วยกัน คือ บรรเลงโหมโรง เล่นละคร เบ็กร้อง ส่วนที่หลังจึงเป็นเรื่องอื่น ๆ แต่ก่อนหน้าจะให้ชมการแสดง ก็จะมีการเตรียมอาหาร และเลี้ยงแขกด้วย

---

⁴สัมภาษณ์ อุ่นเรือน ไกรฤกษ์, 23 พฤษภาคม 2538 และ 23 กรกฎาคม 2538.

ฉาก แสง เสียง

การแสดงแสดงเป็นฉาก จัดฉากตามเนื้อเรื่อง มีเปิดม่านและปิดม่าน เมื่อจบแต่ละฉาก การออกแบบฉากนั้นสมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงออกแบบฉากเองทั้งสิ้น และให้โรงเรียนเพาะช่างเป็นผู้สร้างฉาก สำหรับเรื่องเครื่องเสียงนั้น อาจารย์เฉลยกล่าวว่า "ไม่เห็นมีไมค์ ไม่ได้ใช้ไมค์ เวลาร้องเพลงก็ได้ยินเสียงกันดี ไม่ต้องใช้ไมค์เลย ไฟก็ใช้ไฟฟ้าธรรมดาใช้ห้อยลงมาเป็นดวง ๆ และมีไฟด้านหลังเวที"⁵ ที่เป็นดังนี้เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องขยายเสียงและเมื่อจบการแสดงก็จะบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งเป็นไปตามปกติของการแสดงทุกครั้ง

สรุปการแสดงเรื่องจันทกนิรีในภาคแรกนี้ จัดแสดงที่โรงละครในวังสวนกุหลาบ ปัจจุบันโรงละครไม่มีแล้ว สถานที่ตั้งคือบริเวณหลังโรงเรียนราชวินิตและหอประชุม กองทัพบก และใกล้กับวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ลักษณะของโรงละครเป็นโรงละครโถงแบบเก่า แบ่งเป็นส่วนของเวทีแสดง, ผู้ชมด้านหน้า, ด้านข้างจัดเป็นที่สำหรับนักดนตรีบรรเลง, และตรงกันข้ามกับคอกนักดนตรี เป็นที่ประทับของเจ้านาย เมื่อแสดงเรื่องจันทกนิรี เวทีจึงต้องปรับปรุงเป็นบางส่วน เพื่อให้เหมาะกับละครดึกดำบรรพ์ คือมีการจัดฉากตามท้องเรื่อง ซึ่งมีเพียง 2 ฉาก คือ ฉากวังท้าวพรหมทัต และฉากป่าเหมิหรณูคีรี มีฉากเปิดเมื่อจบการแสดงแต่ละฉาก ไม่มีการใช้เครื่องขยายเสียง ไฟใช้แบบธรรมดา มีไฟห้อยจากที่สูงและไฟหน้าเวที ตัวแสดงมี 8 ตัว คือ ม.ล.สายหยุด เป็นตัวกนิรา ปิ่นเป็นกนิรี สร้อยทอง เป็นพรหมทัต จรูญเป็นเทวดา และอำมาตย์ 4 ตัวมีหม่อมครุฑมและหม่อมครุฑอิงสอนรำ หม่อมมาลัยสอนขับร้อง ครูเจริญควบคุมปีพาทย์ ใช้เวลาแสดงประมาณ 1 ชั่วโมง สมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกควบคุมการฝึกซ้อมและกำกับการแสดง และการแต่งหน้าสมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกทรงนำเครื่องสำอางจากยุโรปเข้ามาใช้ การแต่งหน้าจึงเป็นแบบสมัยใหม่ การแต่งกายปรับปรุงดัดแปลงบ้างเป็นบางตัว เช่น การใส่ปีกใส่หาง นุ่งผ้ากันเป้น เป็นต้น การซ้อมเป็นไปอย่างเข้มงวด มีการฝึกซ้อมทุกวัน และการแสดงเริ่มแสดงเวลา 20.00 น. การแสดงมีสามส่วนคือ โหมโรงดนตรีต่อด้วยการแสดงเบิกโรง จากนั้นเป็นการแสดงละคร

⁵สัมภาษณ์ เฉลย ศุขะวณิช, 22 ตุลาคม 2536.

ในภายหลังการแสดงจันทกนิรี ได้มีขึ้นอีกหลายครั้ง อาทิการแสดงของนักศึกษา วิทยาลัยครูสวนสุนันทาและในที่สุดก็หยุดแสดงไปช่วงระยะหนึ่งประมาณ 11 ปี ต่อมากรมศิลปากร โดยอริบดี คุณชนิต อยู่โพธิ์ ได้รื้อฟื้นการแสดงละครตึกคำบรรพ์ เรื่องจันทกนิรีให้คืนกลับแสดง อีกครั้งในปี 2508 โดยมีอาจารย์ลมุล ยมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช ผู้มีประสบการณ์ เรื่องนำมาแต่อดีต เป็นผู้อำนวยการฝึกซ้อม

2. ภาคหลัง

การแสดงละครตึกคำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี (พ.ศ.2508-2538)

การแสดงเรื่องจันทกนิรี หลังจากที่แสดงในวังสวนกุหลาบแล้ว ก็มีได้มีการแสดง ที่ได้อีกเลย จวบจนกระทั่งอาจารย์ลมุล ยมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช อาจารย์ ทั้งสองท่าน ได้ฝึกซ้อมให้นักเรียนของโรงเรียนนาฏศิลป์แสดงร่วมกับการแสดงละครชนิดอื่น ๆ เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2508 ถ้าอาจารย์ทั้งสองท่านมิได้นำละครเรื่องนี้ออกมาแสดง พวก เราก็คงจะไม่รู้จัก นับว่าเป็นการโชคดีอย่างยิ่งของวงการนาฏศิลป์ไทยที่ได้อาจารย์ที่เห็นคุณค่า ของศิลป์ไทยนำมาฝึกสอนให้ โดยได้มีการรื้อฟื้นการแสดงละครตึกคำบรรพ์เรื่องจันทกนิรีกลับมา แสดงอีกครั้งหนึ่ง ถ้าจะนับเวลาจากการแสดงครั้งแรก ในราว พ.ศ.2464 จนกระทั่งได้มี โอกาสแสดงในครั้งนี้ พ.ศ.2508 จะห่างกันถึงประมาณ 44 ปี และถ้านับจากครั้งแรกจนถึง ครั้งสุดท้ายที่แสดงเมื่อ พ.ศ.2536 ก็ห่างกันมากถึง 72 ปี แต่ในช่วงของโรงเรียนนาฏศิลป์ ที่แสดงครั้งแรก กับครั้งหลังสุดที่เป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์แล้ว จะห่างกัน 28 ปี เป็นชุดการแสดง ที่ทิ้งช่วงห่างมาก จนเป็นที่น่าวิตกว่าการแสดงเรื่องนี้จะสูญหายไป แม้จะมีการแสดงจากสถาบัน การศึกษาอื่นบ้างแต่ก็น้อยมาก และจะขอเสนอภาพตัวอย่างบางตอนในการแสดงครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

ภาพตัวอย่างบางตอนในละครศึกดาบรพรเรื่อง "จันทกนรี" ประกอบคำกลอนตามบทที่แสดงจากการแสดงของนักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ณ หอประชุมโรงเรียนเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508

ภาพที่ 6

กนรีคือ น.ส.จำศีล ภูแพ กนราคือ น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบูรณ์
ในบทกำลังร้องเพลงชมธรรมชาติยามเช้า ดังบทที่กล่าวถึงคือ

จาก 2 ชายป่าเหมหิรัญคีรี (เปิดม่านท่ายั่ว กนรากนรีร้องเพลง กนร่าจากในถ้ำ)

กนรี - อากาศดีวันนี้ ไม่มีฝน คิดจะใคร่ได้ลเหล่าพฤษชา

กนรา - ต้องการไคแม่แกลงแจ้งกิจจา พี่ยาจะทำให้ทุกประการ

กนรี - กรุณาพาน้องไปเที่ยวป่า จะได้เก็บมาลาสนุกสนาน

กนรา - ยินดีที่จะเห็นน้องเบิกบาน เยาวมาลย์เชิญมาจะพาชม

(รับแล้วบอกให้สมิงทอง)

ภาพที่ 7

กนิรีคือ น.ส.จำศีล ภู่แพ กนิราคือ น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบุรณ์
ท้าวพรหมทัตคือ น.ส.อิงอร สิงห์เสนี แสดงที่หอประชุมของโรงเรียนนาฏศิลป์
เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 ในภาพ นางจันทกนิรีเสียใจที่พญาจันทกนิรถูกรศตาย
ท้าวพรหมทัตเข้าปลอบ แล้วว่าตนเป็นกษัตริย์อันยิ่งใหญ่ จะขอรับนางไปเป็นมเหสี
นางปฎิเสธและขับร้องดังบทต่อไปนี้

ร้องกึ่งก็ออกตัวัก

กนิรี	- ถึงท่านเรื่องอิทธิฤทธิ์ไกร สามี่ข้ามดม้วยมรณา	ข้าก็ไม่ชื่นชมหรรษา (รับ) เมื่อกระนั้นจะว่าประการใด ร้องขวัญอ่อน
พรหมทัต	- พี่มิได้จงจิตคิดประหาร ศรพลาตถูกสามี่น่องบัลลย์ ทั้งนี้เพราะเวรที่ทามา เหลือทีจะให้พ้นคนช้วน	หมายผลาณมฤคาในป่าใหญ่ (รับ) ก็เสียใจที่เป็นเช่นนั้น กนิราจึงต้องอาสัญ จะโศกาจาบัลย์ไปไยมี

ภาพที่ 8

กนิรคือ น.ส.จำศีล ภูแป กนิราคือ น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบุรณ์
 เทวดาคือ น.ส.จินตนา ตีประวัตติ แสดงที่หอประชุมของโรงเรียนนาฏศิลป์
 เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 เป็นบทที่เทวดาเกิดความเมตตาสงสารนาง
 จันทกนิรที่นางซื่อสัตย์ต่อสามี จึงมาช่วยชุบชีวิตกนิร่า ดังบทที่ว่า

ร้องตระนimit คลอเสียง

เทวดา	-	เรามีมนตร์ศักดิ์สิทธิ์วิทยา	จะช่วยชุบกนิร่าตั้งว่าขาน
		เพราะผลกรรมจึงจำบันดาล	ให้ต้องถูกประหารวายชนม์
		แต่เจ้าจงรักภักดี	ซื่อต่อสามีเป็นนุศล
		เราจะชุบให้ฟื้นคืนสกันซ์	เป็นรางวัลนฤมลจงดีใจ

(เทวดาเสก ; ภูแป : กนิร่าฟื้น)

เมื่อได้ทราบการแสดงเรื่องจันทกนิรีในยุคแรกไปแล้วนั้น คงจะทำให้เข้าใจการแสดงเรื่องนี้ดีขึ้น และจะได้กล่าวถึงการแสดงเรื่องจันทกนิรีในยุคหลัง ซึ่งจะทำให้สามารถทราบวิวัฒนาการของการแสดงเรื่องนี้ในแง่มุมต่าง ๆ ตามลำดับดังต่อไปนี้

ผู้แสดงเรื่องจันทกนิรียุคหลัง

การแสดงเรื่องจันทกนิรีในยุคหลังนี้ จะเริ่มตั้งแต่เริ่มมีการฟื้นฟูขึ้นแสดงเป็นครั้งแรก ดังมีรายนามผู้แสดงดังต่อไปนี้

1. รายนามผู้แสดงที่หอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร เดือนสิงหาคม 2508 มีดังนี้

น.ส.จำศีล ภูแพ	แสดงเป็น	กนิรี
น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบูรณ์	แสดงเป็น	กนิรา
น.ส.อิงอร สิงหเสนี	แสดงเป็น	ท้าวพรหมทัต
น.ส.จินตนา ตีประวัตติ	แสดงเป็น	เทวดา

2. รายนามผู้แสดงสาธิตให้สมาชิก อ.ศ.ร. (การอบรมศึกษาภาคฤดูร้อน) ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ.2515-2516 มีดังนี้

อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม	แสดงเป็น	จันทกนิรี
อาจารย์สมบัติ แก้วสุจริต	แสดงเป็น	พญาจันทกนิร
นายสุภชัย จันทรสุวรรณ	แสดงเป็น	พญาจันทกนิร
อาจารย์อุดม อังสุธร	แสดงเป็น	ท้าวพรหมทัต
อาจารย์สมบัติ แก้วสุจริต	แสดงเป็น	ท้าวพรหมทัต
อาจารย์รัตวิวรรณ กัลยาณมิตร	แสดงเป็น	เทวดา

3. รายนามผู้แสดงที่ศูนย์สังคีตศิลป์ของธนาคารกรุงเทพ สาขาผ่านฟ้า วันที่ 22 มิถุนายน 2527 มีดังนี้

อาจารย์เวณิกา บุนนาค	แสดงเป็น	ท้าวพรหมทัต
----------------------	----------	-------------

อาจารย์รติวรรณ กัลยาณมิตร แสดงเป็น เทวดา
 อาจารย์จำศีล จันทน์ฉาย แสดงเป็น กิณรี
 อาจารย์พรทิพย์ คำนสมบูรณ์ แสดงเป็นกิงรา

ผู้แสดงเป็นอำมาตย์คือ

อาจารย์สุภาวดี โภธิเวชกุล
 อาจารย์นาราวดี อยู่ในธรรม
 อาจารย์ชลอรัตน์ คงหิรัญ
 อาจารย์อมรรัตน์ ชาตะยาภา

4. รายนามผู้แสดงจากวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จฯ แสดง ณ โรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล วันที่ 18 ธันวาคม 2531 มีดังนี้

น.ส. อัจฉรา สังข์ทอง แสดงเป็น ท้าวพรหมทัต
 น.ส. ขวัญธิดา อิ่มทับ แสดงเป็น กิงรา
 น.ส. นันทนา มุลิตา แสดงเป็น กิณรี
 น.ส. ปัทมา วรรณเปรม แสดงเป็น เทวดา

มีระบำกิงรีกิงรา 6-8 คน อำมาตย์ 2 คน และเสนา 4 คน ผู้ฝึก

ซ้อมนอกจากอาจารย์เจलय ศุขะวณิช แล้วยังมี

อาจารย์กฤษณา บัวสว่าง
 อาจารย์อุตม อังสุธร
 อาจารย์สนอง รัตน์ประไพ
 อาจารย์ปรงปรีดี ขาวปลื้ม
 อาจารย์เปรมฤดี มุสิกะนันท์

5. รายนามผู้แสดงจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ ชุด "ระบำกิงรีกิงรา" ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้แสดงระบำชุดกนิรีกนิรา

กนิรี (ตัวนาง)	กนิรา (ตัวพระ)
น.ส.ดาวณา แจ็งสกุล	น.ส.ภาวิณี ทรัพย์เรืองศรี
น.ส.อัญชลี อุดมจิรศักดิ์	น.ส.เสาวรส ชนิกุล
น.ส.ภัทรินทร์ ชโลกล	น.ส.ธิดารัตน์ สมบัติพิบูลย์
น.ส.ปิยะพร สำราญ	น.ส.ปาริชาติ บุรีแสง

6. รายนามผู้แสดงจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ณ โรงละครแห่งชาติ
วันที่ 23 กรกฎาคม 2536 มีดังนี้

อาจารย์วรางคณา วุฒิชัย แสดงเป็น กนิรี
นายวีรพงษ์ แซ่ฉั่ว (นักศึกษาชั้นสูงปีที่ 2) แสดงเป็น กนิรา
อาจารย์จุลชาติ อรัณยนาค แสดงเป็น ท้าวพรหมทัต
อาจารย์วีระชัย มีบ่อทรัพย์ แสดงเป็น เทวดา
ผู้แสดงเป็นอำมาตย์ทั้ง 4 คน คือ
อาจารย์อนุชา บุญยัง
อาจารย์จรัญ พูลลาภ
อาจารย์สมปอง นกน้อย
อาจารย์สมชาย กุลเกิด

การแต่งหน้า

ในการแต่งหน้าในงานต้อนรับน้องใหม่ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 การ
แต่งหน้าก็เหมือนกับการแต่งหน้าแสดงละครเรื่องอื่น ๆ เพียงแต่ต้องแต่งหน้าให้เข้มกว่า
ปกติเพราะแสดงบนเวทีและแต่งตาให้เฉียวขึ้น โดยการเขียนหางคิ้วและหางตาให้เฉียวสูง
และยาวขึ้น จุดประสงค์เข้าใจว่าเพื่อจะทำให้เหมือนตานก และเปลือกตาบนจะติดกากเพชร
แต่ภายหลังที่แสดงหลังจากนี้ ก็แต่งหน้าแบบปกติธรรมดาเหมือนละครชนิดอื่น ๆ การรองพื้นบน
ใบหน้า ซึ่งมักจะใช้ของแม็คแฟกเตอร์ (Max Factor) ซึ่งเป็นหลอดที่เรียกว่าเชียร มาจาก
(Sheerfully) หรือยี่ห้ออื่น แป้นสติที่เป็นแท่งหมุนเลื่อนเนื้อครีมออกมาทานั้น หมดความ

นิยมแล้ว และมีรองพื้นที่เป็นตลับใช้กัน เมื่อลงรองพื้นก็จะใช้มัลลูบไล่ให้ทั่วใบหน้าจนเนียน
 เสมอกันดีแล้ว จึงทาแก้มด้วยครีมรูดของแม็คแพกเตอร์ ส่วนใหญ่จะใช้สีแดง ชื่อ Clear red
 เพราะเหมาะกับการแสดงบนเวที วิธีทาแก้มใช้นิ้วมือแตะที่ครีมและทาแตะที่แก้มเบา ๆ ค่อย ๆ
 เกี่ยทาสูงขึ้นจากแก้มไปที่โหน่งแก้มเฉียงขึ้นบน ทาให้เนียนเรียบ แล้วจึงใช้ไอชาโดว์ (eye
 shadow) หรือดินสอเขียนคิ้วสีน้ำตาลเข้มลูบไล่แสงเงาตั้งจุมูกทั้งสองข้าง เพื่อให้ดูจุมูกโค้งขึ้น
 โดयीใช้นิ้วมือไล่ให้กลืนเข้ากับรองพื้น แล้วใช้พู่และแปรงฝุ่นสีเข้มออกเหลืองตบให้ทั่วใบหน้า
 เริ่มเขียนคิ้วด้วยดินสอสีดำ ตามรูปร่างคิ้วของผู้แสดงเป็นหลักพยายามเขียนให้รับกับใบหน้าและ
 เหมาะกับการแสดงคิ้วจะโค้งได้รูปปลายจะหักลงแล้วเฉียงขึ้นเล็กน้อย การเขียนตาจะทา
 ด้วยไอชาโดว์สีฟ้า สีเขียว หรือน้ำเงินเข้มที่เปลือกตาบน และไล่เปลือกตาดำด้วยสีดำ แล้วจึง
 ลงไอไลเนอร์ (eye liner) ของแม็คแพกเตอร์สีดำที่ขอบตาบน มีเส้นหางตาเฉียงขึ้นพอประมาณ
 และเขียนขอบตาล่าง อาจารย์จำศีล จันทรฉาย กล่าวว่า อาจารย์รัตติยะ วิกสิตพงษ์ เป็น
 ผู้เขียนตาแล้วเอากากเพชรโรยเปลือกตาให้ตนเมื่อแสดงเป็นกษิตรี เวลาล้างตาจะลำบากมาก
 ต้องระวังกลัวกากเพชรเข้าตา และคิดว่าอาจารย์รัตติยะก็ทำให้ตัวกษิตรีเช่นเดียวกัน⁶ จาก
 นั้นก็ทาปากโดยใช้พู่กันรองพื้นปากด้วยลิปมัน แล้วจึงทาปากด้วยสีแดงสดให้เข้ม

การแต่งหน้าในปัจจุบัน การแสดงละครเรื่องจันทกษิตรี ณ โรงละครแห่งชาติ
 เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2536 โดยอาจารย์และนักศึกษานาฏศิลป์ กรุงเทพฯ เครื่องสำอาง
 ที่ใช้แต่งหน้าปัจจุบันมีมากจึงเลือกใช้ได้ตามใจชอบ และมีเครื่องสำอางของหลวงให้ใช้แต่ง
 รองพื้นที่นิยมใช้ในปัจจุบันคือของ Covermark รวมทั้งแปรงฝุ่นด้วย ลงรองพื้น ใช้นิ้วมือเกี่ย
 ให้เรียบ หรือจะใช้ฟองน้ำทำให้เรียบ ก็ได้ (ภายหลังนิยมใช้ฟองน้ำ) เพราะจะช่วยให้
 เรียบและเสมอกันได้เร็ว จึงใช้ไอชาโดว์สีน้ำตาลแลเงาที่จุมูกทั้งซ้ายและขวาจากดั่งลงมา
 แล้วตบด้วยแปรงฝุ่น การเขียนคิ้วใช้ดินสอสีดำเขียนคิ้วให้ได้รูปรับกับใบหน้า ลักษณะของคิ้ว
 จะไม่เขียนปลายหักงอนลง แล้วตัวคิ้วขึ้นแบบเก๋า คงเขียนให้ได้รูปงามตามธรรมชาติ และ
 เป็นแบบสมัยนิยมบางคนจะใช้ไอไลเนอร์สีดำเขียนทับคิ้วอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้มและมีความ
 คมชัด การแต่งตาดกลงด้วยไอชาโดว์สีน้ำเงินหรือฟ้า บางคนจะลงเปลือกตาดำด้วยสีชมพูอมแดง

⁶สัมภาษณ์ จำศีล จันทรฉาย, 7 กุมภาพันธ์ 2538.

หรือชมพูอมส้มเพื่อรองพื้นก่อนแล้วจึงลงสีฟ้าหรือสีน้ำเงิน ไล่สีให้กลมกลืนกันและปิดเฉียง
 ชั้นที่ขอบตาน้อย ๆ แล้วลงด้วยไอชาโดว์สีดำ ทำให้ทั่วบริเวณริมเปลือกตา ขอบตาล่างทา
 ไอชาโดว์สีฟ้าหรือน้ำเงิน แล้วจึงใช้ไอไลเนอร์เขียนขอบตาบนและขอบตาล่าง ไอไลเนอร์
 ที่นิยมใช้เป็นของเพ็ช ผู้แสดงบางคนนิยมติดขนตาบน หรือปิดขนตาบนและล่างด้วยมาสคาร่า
 ไม่นิยมเขียนหางตายาว ๆ คงเขียนแต่เพียงสั้น ๆ หรือไม่เขียนเลย จากนั้นจึงใช้พู่กันปิดแก้ม
 ด้วยผงฝุ่นริชออน ซึ่งมักใช้สีชมพูอมส้มหรือแดงอมส้ม โดยปิดเฉียงขึ้นไปตามโหนกแก้ม
 แล้วใช้พู่กันทาปากด้วยลิปมัน และสีที่ต้องการใช้เพื่อให้เข้ากับสีเครื่องแต่งกาย แต่มักจะเป็น
 สีเข้ม เช่นแดงสด หรือแดงออกชมพูเข้ม ปัจจุบันเทคนิคการแต่งหน้ามีหลายแบบหลายวิธีการ

การแต่งกาย

การแต่งกายของเรื่องจันทกนิรีในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะคงยึดรูปแบบเดิมที่นิยม
 แต่งกันมา เช่น การแต่งกายยืนเครื่องพระ นาง เช่น ตัวเทวดา ท้าวพรหมหัตถ์ นางกำนัล
 เป็นต้น ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกาทรงปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ แต่ปรับปรุงดัดแปลงบ้าง
 เป็นบางอย่าง เช่น ตัวกนิรี กิรินา มีใส่ปีกใส่หาง ลักษณะของปีกจะติดอยู่กับหางเป็นชั้น
 เดียวกัน ตัวกนิรีนุ่งผ้าจีบหน้านางธรรมดา กิรินานุ่งผ้ากันแบ้น และสวมกระบังหน้าทั้งคู่
 ส่วนการแต่งกายที่ใช้แสดงในปัจจุบัน ก็ดัดแปลงจากของเดิมบ้าง แต่งเหมือนกันบ้าง เช่น
 กนิรีกิรินาใส่ปีกใส่หางเหมือนกันคือ ปีกจะติดอยู่กับหางเป็นชั้นเดียวกัน ตัวกนิรีเปลี่ยนจาก
 นุ่งผ้าหน้านางมาเป็นนุ่งจีบไปพัดตลบสองชายแบบราชัดชาตรี ตัวพระนุ่งผ้ากันแบ้นเหมือนกัน
 ส่วนเสื้อเปลี่ยนจากใส่เสื้อยืดแนบเนื้อมาเป็นผ้าตัวนเนื้อมัน แขนยาว สีระยาก็ให้สวมหัวหกกุมาร
 (คือเป็นสีระยาสวมหัว มีกรอบกระบังหน้า สีระยามียอดสูงขึ้นไปเป็นมวยผม มีเกี้ยวล้อมรอบ มี
 กรรเจ็ยกรร ดอกไม้เพชร) ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดของแต่ละตัวดังต่อไปนี้

พญาจันทกนิรี (กิรินา) ในครั้งแรกที่จัดขึ้นแสดงนั้นใช้ผู้หญิงแสดง แต่งกายแบบตัว
 พระ แต่นุ่งภูษากันแบ้นไม่จีบโยงหางหงส์ นุ่งสนับเพลาเชิงสี่เหลี่ยม ผ้ายกสีแดง สวมเสื้อ
 แขนยาวสีครีมออกน้ำตาลนวล เนื้อผ้าเป็นมัน มีห้อยข้าง รัตสะเอว และห้อยหน้าเป็นสี
 แดงชลีบริมเขียว กรองคอสีเขียว ต้นแขน ข้อมือ ข้อเท้า เป็นผ้าปักดิ้นสีแดง คาดเข็มขัดทับ
 พร้อมหัวใส่ทับทรวง สังวาล สีระยาสวมหัวหกกุมารซึ่งข้างหน้ามีกรอบพัคตร์เป็นกระบังหน้า

มีดอกไม้ล้อมมวยผมเป็นมะลิสด และปักดอกไม้สดปักผม ดอกไม้ที่ดอกระเบิดด้านขวา ใ้หางซึ่งจะมีปักติดอยู่ด้านข้างทั้งซ้ายและขวา เป็นชิ้นส่วนเดียวกันกับหางและสวมเล็บ

เมื่อครั้งแสดงออกอากาศสถานีโทรทัศน์สีช่อง 7 ในวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2508 ตัวกัณฐิกา ไม่ติดต้นแขน ข้อมือใ้แหวนรอบและกำไลแฝง ข้อมือใ้แหวนรอบและกำไลหัวบัว ล้อมมวยผมด้วยพวงมาลัยกระดายนสีขาวทุกตัวทั้งกัณฐิกาและกัณฐิกามาจับกระบังหน้า การแสดงที่งานศิลปหัตถกรรมนักเรียนและสังคีตศาลา กัณฐิกาแต่งกายเหมือนเดิมคงเปลี่ยนแต่สวมศีรษะที่มียอดใ้เตี้ยลงและมีกระบังหน้ากว้างและสูงชันกว่าเดิม

ภายหลังที่แสดงครั้งต่อมา สวมใ้เสื้อติดแขนสั้นสีเนื้อ ใ้เกี้ยวผมและกระบังหน้าไม่สวมเล็บ และใ้ผู้ชายแสดง

นางจันทกัณฐิกา (กัณฐิกา) ใ้ใ้เสื้อใ้ในนางแบบนางมโนห์ราเป็นสีดอกจำปา นุ่งผ้าจีบหน้านางแบบละครนอกเรื่องมโนห์รา ตลบชายพกจีบใบพัดสองชาย ผ้ายกสีเขียว รัตตะเภา สีแดง กรองคอสีแดงมีลูกปักห้อยตามมุมหยัก ต้นแขนเป็นผ้าปักดินสีแดง คาดเข็มขัดทับพร้อมหัว ใ้ใ้จิ้งนาง สังกวาล ข้อมือใ้แหวนรอบและกำไลแฝง ข้อมือใ้แหวนรอบและกำไลหัวบัว ใ้กระบังหน้า มีดอกไม้ที่ดอกระเบิดด้านซ้าย มีดอกไม้ล้อมมวยผมเป็นมะลิสด และปักดอกไม้สดปักผม (เป็นกลีบกุหลาบและดอกกรัก) ใ้หางซึ่งจะมีปักติดอยู่ด้านข้างทั้งสองด้าน และสวมเล็บ ตัวนางจันทกัณฐิกาเมื่อแสดงที่งานศิลปหัตถกรรมนักเรียนและสังคีตศาลาเปลี่ยนใ้กระบังหน้าใหม่ ซึ่งมีหน้ากว้างและสูงชันกว่าเดิม

ภายหลังที่แสดงครั้งต่อมา ใ้กระบังหน้า ใ้เกี้ยวผม ใ้ต่างหูเพชร ไม่สวมเล็บ ลักษณะกรองคอหรือนวมนางช่วงปลายไหล่องอนสูงตั้งขึ้น

ท้าวพรหมทัต แต่งกายยืนเครื่องพระ นุ่งผ้ายกสีเขียว โจงหางหงส์ สวมใ้เสื้อสีแดงแขนสั้นพร้อมติดกนกแขน ภายหลังเปลี่ยนเป็นใ้เสื้อแขนยาว สวมชฎาติดดอกไม้ที่ดอกระเบิดด้านขวา สะพายกระบอกจากพร้อมลูกศร และถือคันศร ครั้งหลังสุดใ้ผู้ชายแสดง

อำมาตย์ แต่งกายยืนเครื่องพระ นุ่งผ้ายกกันแบน ศีรษะสวมบันจู่เหรีจ การแสดงครั้งหลังสุดใช้ผู้ชายแสดงจึงแต่งกายแบบพระไวย (สวมสนับเพลา นุ่งผ้ายก) ใส่เสื้อต่างสี เป็นผ้ากำมะหยี่ขลิบทองแขนยาว มีผ้าคาดเอว คาดเข็มขัด ใส่หมวกทรงประพาส

รุกษะเทวดา แต่งกายยืนเครื่องพระ ชุดขาว สวมชฎา ใส่เสื้อแขนสั้นหรือแขนยาวก็ได้ เมื่อแสดงครั้งแรกผู้หญิงแสดงใส่เสื้อแขนสั้น แสดงครั้งหลังผู้ชายแสดงใส่เสื้อแขนยาว

การแสดงจันทกนิรีแต่เดิมการแสดงในเรื่องนี้มีแต่ตัวพญาจันทกนิร และนางจันทกนิร เพียงสองตัวเท่านั้น ภายหลังอาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย ศุชะวณิช ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย จัดให้มีระบำแทรกเข้าไว้ในเรื่องด้วย ท่านคิดประดิษฐ์ท่ารำจัดให้พวกกนิร กนิราเพิ่มเข้ามาอีก 4 คู่ ออกมาพ้อนรำรำกันโดยมีพญาจันทกนิร และนางจันทกนิร ซึ่งถือว่าเป็นตัวเอกของเรื่อง รำนำอยู่ข้างหน้า เพื่อให้ดูสมจริงตามบทบาทในท้องเรื่อง และเป็นระบำชุดหนึ่งที่มีความอ่อนช้อยสวยงาม⁷

ลักษณะการแต่งกายของตัวกนิรา กนิรี ตัวอื่น ๆ ที่เป็นระบำก็แต่งกายเหมือนกัน เว้นแต่ตัวกนิราซึ่งใช้ผู้หญิงแสดง ใส่เสื้อยืดแขนสั้นสีเนื้ออ่อน ๆ แถบมวยสูงล้อมดอกไม้ ไม่สวมศีรษะที่มีกระบังหน้าแบบตัวเอกและกนิรีตัวอื่น ๆ ก็แต่งเช่นเดียวกันกับนางจันทกนิร แถบมวยสูงล้อมดอกไม้ แต่ไม่ใส่กระบังหน้าเหมือนตัวเอก และสวมเล็บเหมือนกัน (ใส่เล็บทุกนิ้ว ยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ ลักษณะของเล็บเป็นทองเหลือง โคนเล็บจะกว้างเพื่อสอดนิ้วเข้าแล้วค่อย ๆ เรียวเล็กลงปลายแหลมและงอนขึ้น)

สำหรับตัวระบำกนิร กนิราการแต่งกายครั้งหลังสุด กนิราใช้ผู้ชายแสดง เหมือนกับตัวเอก และมีสวมกระบังหน้าเหมือนกัน แต่กระบังหน้าของกนิราตัวเอกจะมีก้านดอกติดเพชรขึ้นรอบกระบัง ตัวกนิรีตัวเอกมีก้านดอกเป็นรูปดอกไม้ต่อสูงขึ้นรอบกระบัง กนิรีตัวอื่น ๆ สวมกระบังหน้าลักษณะเป็นกระบังหน้าของระบำโบราณคดีศรีวิชัยซึ่งนำมาประยุกต์ใช้ ข้อสังเกต

⁷สัมภาษณ์ เฉลย ศุชะวณิช, 10 กรกฎาคม 2536.

อีกอย่างหนึ่งก็คือ ตัวกิริกนราตัวเอก ติดข้อมือข้อเท้า และต้นแขนด้วยผ้าปักดินสีแดง เหมือนกัน เข็มขัดตัวกิริเป็นเข็มขัดโปร่ง ส่วนกนราตัวเอกเป็นเข็มขัดทึบ และมีกำไลเท้า หัวบัว ปะวะหล่ำ ซึ่งเป็นของส่วนตัวของผู้แสดง และการแสดงครั้งนี้ผู้แสดงไม่ได้เล็บ

สรุปเรื่องการแต่งกายของจันทกนรีนี้ จะพบว่ามิได้มีรูปแบบการแต่งกายที่สร้างขึ้นใหม่ เฉพาะการแสดงในชุดนี้ที่เป็นแบบแผนแน่นอน คงใช้เครื่องแต่งกายที่มีอยู่เดิมแล้วมาดัดแปลง เป็นบางอย่างและสร้างขึ้นใหม่เพื่อคงลักษณะของตัวละคร เช่น ต้องมีปีกและหาง เป็นต้น ดังนั้น การแต่งกายจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่แสดงและการเอื้ออำนวยของเครื่องแต่งกายที่มีอยู่แล้วมาประยุกต์ใช้ ดังเช่นในยุคหลังตอนต้น มีหัวหอกุมารอยู่จึงนำมาใช้แสดง และในยุคหลังตอนปลาย ระบุว่ากิริกนรากระบังหน้าไม่พอใช้แสดงเพราะมีตัวแสดงมาก ตัวกนราจึงใส่กระบังหน้าเหมือนที่เคยใช้แสดง แต่ตัวกนรีใช้กระบังหน้าลักษณะคล้ายของ ระบุว่าศรีวิชัย และระบุว่ากิริกนราในยุคแรกไม่ได้ใส่กระบังหน้าใช้ดอกไม้ล้อมมวยผมและใส่เล็บ ในยุคหลังนี้ใส่กระบังหน้า ไม่ได้เล็บ สำหรับเครื่องแต่งกายอื่นเครื่องแต่งตัวพระ ยุคแรกใช้ผู้หญิงแสดงจะใส่เสื้อแขนสั้น ครั้นต่อมาเปลี่ยนเป็นใส่เสื้อแขนยาวและนิยมใช้ผู้ชายแสดงเป็นตัวพระ ที่เรียกว่าชายจริงหญิงแท้ ซึ่งเป็นความนิยมของผู้ชมในยุคนี้

ลำดับต่อไปจะได้ยกตัวอย่างภาพการแสดงเรื่องจันทกนรี เพื่อให้เห็นถึงการแต่งหน้า และการแต่งกาย และโอกาสของการแสดงชุดนี้เพื่อเป็นการเสริมความเข้าใจของการแสดงชุดดังกล่าว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพการแต่งหน้าและการแต่งกาย

ภาพที่ 9

การแต่งหน้าและการแต่งกายของตัวกนิรี น.ส.จำศีล กุ่มแพ และตัวกนิรา น.ส.พรทิพย์ ต่านสมบูรณ์ เป็นภาพถ่ายในห้องพักผู้แสดง ได้เห็นความงามของการแต่งหน้าและการแต่งกายของนางจันทกนิรีและพญาจันทกนิร กรอบกระบี่หน้ารับกับใบหน้าที่งพระและนางเป็นลวดลายฉลุได้ละเอียดสวยงาม แสดงเป็นครั้งแรกที่หอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์* เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508

---

*โรงเรียนนาฏศิลป์ ต่อมาภายหลังได้ยกฐานะเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ ในวันที่ 1 มกราคม 2515 ปัจจุบันมีวิทยาลัยนาฏศิลป์ในส่วนภูมิภาค 12 แห่ง ในปี 2536 มีพระราชบัญญัติให้ใช้ชื่อวิทยาลัยนาฏศิลป์ในส่วนกลางว่า วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

ภาพที่ 10

การแต่งหน้าและการแต่งกายของตัวกนิรา คือ น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบูรณ์

แสดงที่หอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์ เมื่อเดือนสิงหาคม 2508 ความสวยงามของการแต่งหน้าที่ทางคิ้วอันเจียงขึ้น และหางตาเจียงตามรูปคิ้ว จึงรับกับกรอบพัคตร์ฉลุสายสวยงามและความงดงามของกรรเจียกจรที่เป็นลวดลายกนกอ่อนช้อย มีรูปดอกไม้เพชรทรงกลมพร้อมก็มีมาลัยดอกไม้สดล้อมมวยผมอยู่บนศีรษะหัวทกกุมาร

ภาพที่ 11

การแสดงเรื่องจันทกนิรี กนิรีคือ น.ส.จำศีล ภูมแพ กนิราคือ น.ส.พรทิพย์
 ด้านสมบุรณ์ ในภาพเป็นบทที่กนิรากำลังจะพานางกนิรีไปเที่ยวชมป่า การแต่งกายของกนิรี
 กนิราที่มีกระบังหน้าและหัวทกมารอีกรูปแบบหนึ่ง คือกระบังหน้ากรอบพัคตร์ของกนิรี
 กว้างขึ้นและสูงกว่าของเดิมที่สวมใส่ ของกนิรารอบกระบังหน้าของหัวจะกว้างและสูงขึ้น
 ยอดมวยผมก็เตี้ยกว่าของเดิม จึงดูสวยงามไปคนละแบบ ของเดิมสวยแบบเท่สง่า ของใหม่
 ดูเจิดจ้าอลังการใบหน้าผ่องขึ้น ภาพนี้ใช้เวทีกลางแจ้งแสดงในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนที่
 โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เดือนธันวาคม พ.ศ. 2508 และการแต่งกายเช่นนี้ก็แสดงที่
 สังคีตศาลาเช่นเดียวกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 12

ความสวยงามของท่ารำที่พร้อมเพรียงในท่าหนึ่งไหว้และการจัดแถวที่เป็นรูปปากชนางหรือตัววี และความสวยงามของเครื่องแต่งกายระบำกัณริณราที่เป็นตัวบริวารของนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 4, 5 ในการแสดงที่หอประชุมของโรงเรียนนาฏศิลป์เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 เก้าอี้เป็นมวดยสูงล้อมดอกไม้ จะสวมใส่หางอยู่ข้างหลังซึ่งมีปีกเป็นชั้นเดียวกันอยู่ด้านข้างปลายงอนไปข้างหลัง

ภาพที่ 13

การแสดงเฉพาะระบำกัณริกันราที่ไม่มีตัวเอกในเรื่องนำแสดง มีความสวยงามของการแต่งหน้าแต่งกาย ระเบียบของแถวและท่ารำในท่าซอณปักมือซ้าย สายแขนมือขวา คู่หน้ามีดอกไม้สดล้อมมวยผมและปักผม คาดเข็มขัดทับพร้อมหัว คู่อื่น ๆ ล้อมมวยผมด้วยพวงมาลัยกระดาษสีขาว สวมเข็มขัดโปร่งพร้อมหัว แสดงที่เวทีกลางสนาม ในวันเปิดงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2508 แสดงโดยนักเรียนชั้นกลางปีที่ 1 คู่หน้ากัณริ น.ส.ดวงสมร ล้วนกลิ่นหอม กัณรา น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบุรณ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 14

ภาพที่ 15

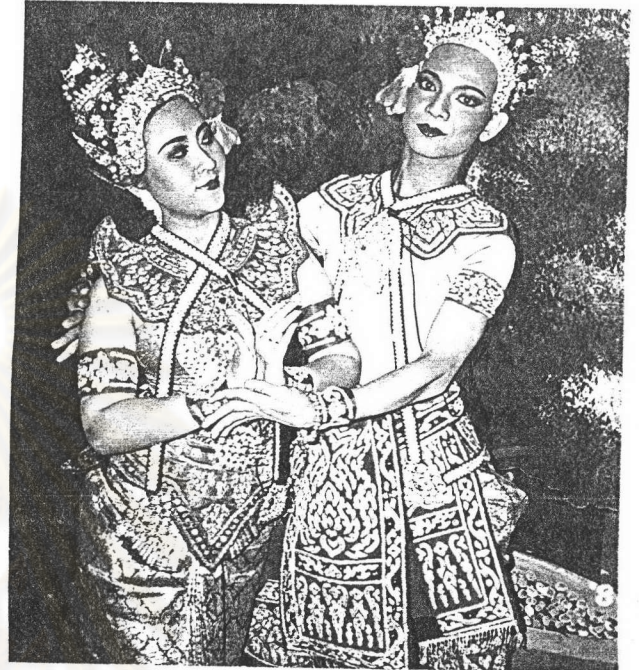
ภาพที่ 14 และ 15 ทั้งสองภาพเป็นภาพพระบำกักรีกินราที่ไม่มีตัวเอกเป็นการฝึกซ้อมการแสดงก่อนที่จะอัดเทปโทรทัศน์ ช่อง 11 โดยอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช คุณแลและควบคุมการฝึกซ้อม เมื่อต้นปี พ.ศ. 2536 ผู้แสดงคู่หน้า กิณรีคือ อาจารย์วรางคณา วุฒิชัย กิณราคืออาจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ ภาพนี้ให้เห็นความงามของท่ารำ ของ แฉวและเครื่องแต่งกาย สังเกตได้ว่ากระบังหน้าของกิณรีและกิณราเป็นอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งสวยงามรับกับเกี้ยวที่ล้อมผม ปีกหางมีลักษณะเหมือนปีกหางของนางมโนห์รา มีการจัดฉากให้เป็นฉากป่าตามท้องเรื่อง

การพัฒนาารูปแบบการแต่งหน้าและการแต่งกายที่สวยงามอีกแบบหนึ่ง

ภาพที่ 16

ภาพที่ 17

ภาพที่ 16 และ 17 จะเห็นความสวยงามของการแต่งกายและแต่งหน้าของตัวนางจันทกนิรและพญาจันทกนิร โดยเฉพาะภาพที่ 16 จะเห็นมวยผมที่สวมเกี่ยวทั้งสองตัวที่เป็นทองรั้งกับกระบังหน้า ตัวนางใส่ข้อเท้าผ้า ตัวพระใส่ข้อเท้าผ้าและกำไลหัวบัว ส่วนภาพที่ 17 ลักษณะความสวยงามของการแต่งหน้าทั้งสองตัว แต่งหน้าได้เนียนคมชัด มีการใส่ขนตาปลอม กระบังหน้าของตัวนางมีลวดลายละเอียด แล้วยังมีก้านเป็นรูปดอกไม้ไหวต่อสูงขึ้นจากขอบกระบังหน้าโดยรอบ ของตัวพระกรอบกระบังหน้า มีลวดลายละเอียดเช่นเดียวกัน แต่ความสูงของกรอบหน้าเล็กกว่าของนางเล็กน้อย และมีก้านดอกติดเพชรลดหลั่นกัน โดยรอบกระบังหน้า ใส่เข็มขัดที่ข้อมือสวมประวະหล้า (เป็นของส่วนตัวของผู้แสดง) เป็นการแสดงที่โรงละครอนแห่งชาติเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2536

ผู้แสดงเป็นนางจันทกนิรคือ อาจารย์วรางคณา วุฒิชัย และพญาจันทกนิรคือ นายวีรพงษ์ แซ่ฉั่ว นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ ชั้นสูงปีที่ 2 ภาพที่ 16 ถ่ายที่ลานโบสถ์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ ภาพที่ 17 ถ่ายที่เวทีแสดงโรงละครอนแห่งชาติ

ภาพที่ 18

การแต่งหน้าและแต่งกายของตัวบริวารในระบำกัณรีกัณราที่แสดง ณ โรงละครอน
แห่งชาติ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2536 ลักษณะเครื่องแต่งกายที่ปรับปรุงขึ้นแสดงใน
ครั้งนี้ คือ ให้เกล้าผม ใส่เกี้ยว และสวมกระบังหน้า เช่นเดียวกับตัวเอก จึงดูหรูหรา
มากขึ้นกว่าเดิม และเป็นที่น่าสนใจว่าการแต่งกายจะเหมือนชุดชาติรามมากขึ้น เพราะ
นวมนางที่เข้ดขึ้นและกระบังหน้าเป็นรูปแบบของระบำศรีวิชัยที่นำมาประยุกต์ใช้

ภาพนี้ถ่ายที่ลานโบลด์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ ผู้แสดงจากซ้ายไปขวา คือ
น.ส.ปรียาพันธ์ ปานปรีดา น.ส.ยาใจ ภูมิดำรง นายสมศักดิ์ สุจริตย์ น.ส.กัญชลิภา
เสตะจิตร น.ส.จรรยา คชสมพงษ์ น.ส.สิริรัตน์ พึ่งยิ้ม
เป็นนักศึกษาชั้นกลางปีที่ 3

ภาพที่ 19

ภาพที่ 20

ภาพที่ 19 และ 20 ให้เห็นถึงความสวยงามของปีกและหางของตัวบริวาร ในระบำกัณริกัณรา ในภาพที่ 19 เป็นการแสดงครั้งแรก จะสังเกตเห็นว่าในภาพที่ 19 การออกแบบเขียนลายปีกและหางละเอียดอ่อนมาก ดูอ่อนพลิ้วไหวเป็นบุยกคลื่น เหมือนขนนกจริง ๆ ให้ความรู้สึกที่นุ่มนวลมีชีวิต สำหรับภาพที่ 20 การแสดงครั้งหลังสุด เป็นปีกและหางที่เขียนเป็นรูปแบบลายกนก มีความแข็งและอ่อนอยู่ในตัวสวยงามไปอีกแบบหนึ่ง แลดูค่อนข้างจะกระด้างไม่ค่อยนุ่มนวลนัก แต่เมื่อขึ้นบนเวทีดูในระยะไกลจะสวยงาม

ภาพที่ 19 ถ่ายขณะแสดงอยู่บนเวทีหอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 ผู้แสดงกัณริกัณราตัวบริวารคือนักเรียนมัธยมปีที่ 4 และ 5

ภาพที่ 20 ถ่ายที่ห้องแต่งตัวของวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 ผู้แสดงกัณริกัณราตัวบริวารคือ นายवंสันต์ บัวศักดิ์

ภาพที่ 21

ภาพท้าวพรหมหัตถ์บนฉากที่ประทับกับนางกำนัล

ท้าวพรหมหัตถ์แสดงโดยอาจารย์จุลชาติ อรัญยะนาค

แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 22

ภาพกัณรีกัณราในฉากกอบัว ตอนชมป่า

กัณรีแสดงโดยอาจารย์วรางคณา วุฒิชัย กัณราแสดงโดยนายวีรพงษ์ แซ่ฉั่ว

แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 23

ภาพแสดงจับระบำกัณริ์กัณราชของพวกกัณร แสดงโดยนักศึกษาชั้นกลางปีที่ 3
แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 24

ภาพท้าวพรหมทัตชมโฉมนางจันทกนิรี

ท้าวพรหมทัต แสดงโดยอาจารย์จุลชาติ อรรถะนาค กนิรี แสดงโดยอาจารย์วรางคณา วุฒิช่วย
แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

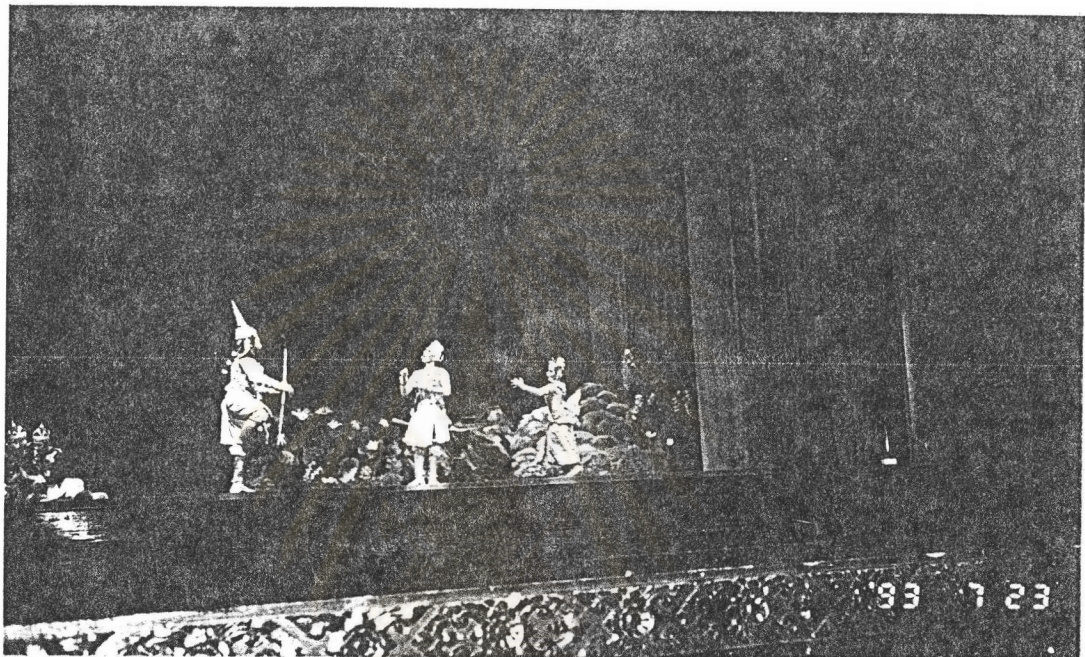

ภาพที่ 25

ภาพอำมาตย์ทั้ง 4 คน แนะนำให้ท้าวพรหมทัตฆ่ากนิรา แล้วจะได้นางมาครอบครอง
 ผู้แสดงเป็นอำมาตย์คือ อาจารย์อนุชา บุญยัง อาจารย์จรัญ พูลลาภ อาจารย์สมปอง นกน้อย
 อาจารย์สมชาย กุลเกิด แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

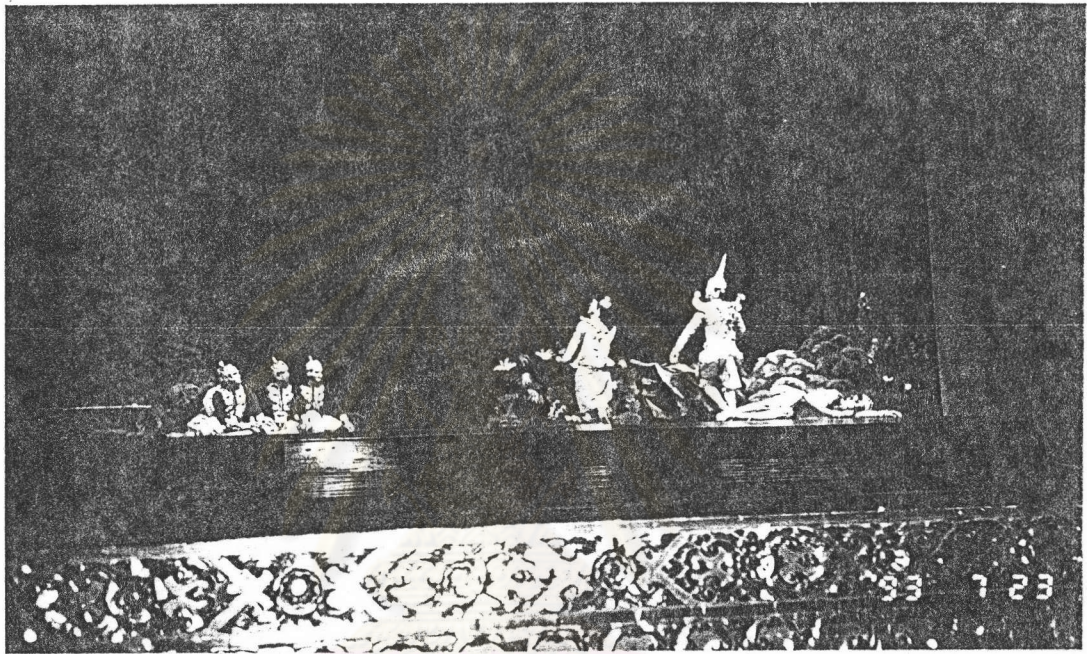

ภาพที่ 26

ภาพท้าวพรหมทัตยึงลูกสรุฎกตัวกินรา

ท้าวพรหมทัตแสดงโดยอาจารย์จุลชาติ อรัญยะนาถ กินรา แสดงโดยนายวีรพงษ์ แซ่จั่ว
กินรี แสดงโดยอาจารย์วรางคณา วุฒิช่วย แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23
กรกฎาคม 2536

ภาพที่ 27

ภาพทำวพรหมทัตเข้าเฝ้าเกี่ยวนางจันทกนิรี

ทำวพรหมทัต แสดงโดยอาจารย์จุลชาติ อรรถยะนาค กนิรี แสดงโดยอาจารย์วรางคณา
วุฒิช่วย แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

ภาพที่ 28

ภาพเทวดามาช่วยชุบชีวิตให้กนิรา

เทวดา แสดงโดยอาจารย์วีระชัย มีบ่อทรัพย์ กนิรา แสดงโดยนายวีรพงษ์ แซ่ฉั่ว กนิรี
แสดงโดยอาจารย์วรางคณา วุฒิช่วย แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โอกาสที่ใช่แสดง

การแสดงในยุคหลังนี้มีโอกาสที่ใช่แสดงได้มากกว่ายุคต้น กล่าวคือ อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช และอาจารย์ลมุล ยมะคุปต์ ได้นำเรื่องจันทกนิรันมาตัดทอน ผักหัดให้นักเรียน นาฏศิลป์ออกแสดงเป็นครั้งแรกในงานต้อนรับน้องใหม่ มีแสดงละครนอก ละครใน ละคร ดึกดำบรรพ์ และโขน จะเล่นทุกชนิด และตัดทอนบทลง แต่ก็จบทุกเรื่อง แสดง ณ หอประชุม โรงเรียนนาฏศิลป์ การแสดงเรื่องนี้แสดงเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2508 มีการขาย บัตรค่าชมการแสดงให้ผู้ปกครองนักเรียนชมราคา 10 บาท แสดงวันละ 2 รอบ เวลา 10.00 น. และ 14.00 น. แสดงวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ การแสดงครั้งนั้นประสบ ผลสำเร็จมาก เป็นงานที่รุ่นพี่ชั้นสูงปีที่ 2 ได้ร่วมกันจัดขึ้นตั้งหนังสือ jubilee การแสดงในปี 2509 มีกล่าวไว้ว่า "การแสดงของนักเรียนในวันปิดภาคเรียนนี้ โรงเรียนได้เคยจัดทำเป็น ประเพณีประจำปีมานานแล้ว แต่ได้หยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากโรงละครนอกเดิม ถูกไฟไหม้ จึงไม่มีสถานที่สำหรับแสดง ปัจจุบันเมื่อมีหอประชุมพอที่จะเปิดการแสดงได้ โรงเรียนนาฏศิลป์และโรงเรียนช่างศิลป์ จึงได้ร่วมกันจัดขึ้นอีกครั้งหนึ่งเมื่อปีการศึกษา 2508 ปราบกฏผลเป็นที่พอใจ จึงเห็นสมควรที่จะได้ร่วมกันจัดทำทุกปี เป็นประเพณีสืบไป ในการที่ โรงเรียนทั้งสองจัดการแสดงในระยะวันปิดภาคต้นนี้ เพราะเป็นระยะเวลาที่นักเรียนว่าง ไม่มีกิจกรรมมากนักเป็นโอกาสที่จะได้ร่วมมือกันแสดงผลงานของตน ซึ่งเป็นการเผยแพร่ กิจกรรมของโรงเรียนไปด้วยอีกส่วนหนึ่ง"⁹ จึงนับว่าการแสดงครั้งนี้เป็นปฐมของการแสดง ยุคหลัง

ครั้งต่อมาได้นำเรื่องจันทกนิรันมาแสดง ณ สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 ในวันที่ 23 เดือน กันยายน พ.ศ. 2508 ทั้งยังได้นำออกแสดงในงานศิลป์หัตถกรรมเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2508 และแสดงที่สังคีตศาลาในเวลาต่อมา ภายหลังได้นำเฉพาะชุด "ระบำกนิรีกนิรา" แสดงเป็นเอกเทศอีกหลายครั้ง

---

⁹สุจิตร์ งานรื่นเริงปิดภาคเรียนภาคต้นปี 2509 ณ หอประชุม โรงเรียน นาฏศิลป์และช่างศิลป์

ในระหว่างปี พ.ศ.2514-2518 วิทยาลัยนาฏศิลป์เปิดการสอนสมาชิก อ.ศ.ร. (การอบรมศึกษาภาคครูสอน) เพื่อเพิ่มวุฒิกูรผู้สอนเป็นระดับพิเศษครูมัธยม (พ.ม.) ละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก จึงได้มีโอกาสขึ้นแสดงบนเวทีอีกครั้งหนึ่ง แสดงที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยในปี พ.ศ.2515-2516 แสดงสาธิตเรื่องจันทกนิรี และในปี พ.ศ.2517-2518 แสดงสาธิตเรื่องสองกรรวิก ให้ผู้เข้าร่วมรับการอบรมได้รับชมและเข้าใจลักษณะและวิธีแสดงของละครดึกดำบรรพ์ได้อย่างถูกต้อง

ในภายหลังต่อมาละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี ได้รับการส่งเสริมให้ฟื้นฟูขึ้นแสดงอีกครั้งหนึ่ง จัดแสดงขึ้นที่ศูนย์สังคีตศิลป์ของธนาคารกรุงเทพ สาขาผ่านฟ้า ให้ประชาชนชม ในรายการครั้งที่ 245 วัฒนนาการละครไทย ละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี โดยวิทยาลัยนาฏศิลป์ เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2527

การแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี นอกจากวิทยาลัยนาฏศิลป์จัดแสดงแล้วยังมีสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้ความสนใจจัดขึ้นแสดงด้วย โดยมีอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ ดังต่อไปนี้ คือ

1. วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ จัดแสดงที่โรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล ณ บริเวณ สวนของโรงแรม ใช้นาฏกรรมชาติ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2531 เวลา 16.00-18.00 น. เนื่องในงาน "สายสัมพันธ์นา" ในโอกาสรำลึกถึงหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ และหม่อมราชวงศ์อายุมงคล โสณกุล จัดแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี
2. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ คณะครุศาสตร์ ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ ได้ร่วมกันจัดแสดงการบรรเลงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ เพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุครบ 3 รอบ วันอังคารที่ 30 เมษายน 2534 ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายการแสดงมีดังนี้ คือ

-ทอดพระเนตรการแสดงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์

-เพลงโหมโรงเทิด ส.ธ.

- การขับร้องและบรรเลงเฉลิมพระเกียรติและถวายชัยมงคล
- การขับร้องและบรรเลงเพลงจากบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง พระยศเกตุ
พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย
- การขับร้องและบรรเลงร่วมกับระบำชุด กิรินกัณธา จากบทละครเรื่อง
จันทกัณฐี พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์
อินทราชัย

3. วิทยาลัยครูสวนสุนันทา จัดการแสดงละครเรื่องจันทกัณฐี ณ หอประชุม
คุรุสภา ปีพ.ศ.2523 ในงานของชุมนุมละครของคุรุสภา แสดง 3 วัน วันละ 2 รอบ คือ
รอบ 10.00 น. และ 14.00 น. ผู้แสดงขับร้องเองเป็นบางเพลง นอกนั้นมีผู้ขับร้องให้
อาจารย์ศิริกุล วรบุตร เป็นผู้หนึ่งที่ได้อำนาจขับร้องเพลงประกอบการแสดงเรื่องนี้ด้วย เนื่อง
จากการแสดงมีผู้ขับร้องให้เป็นส่วนใหญ่ จึงเรียกว่าเพลงประกอบการแสดงละครเรื่อง
จันทกัณฐี¹⁰

4. วิทยาลัยครูสวนสุนันทา เคยจัดการแสดงละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า
จุฑาธุชธราดิลก มาแล้วทั้ง 3 เรื่อง แต่ใช้วิธีเล่นแบบละครพื้นทางแทบทั้งสิ้น เกี่ยวกับการ
แสดงละครนี้ อาจารย์จรูญศรี วีระวานิช อดีตหัวหน้าหมวดวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ ซึ่งต่อ
มาได้เป็นหัวหน้าภาควิชานาฏศิลป์ของวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาศูนย์ศิลป
วัฒนธรรมของวิทยาลัย ได้กล่าวว่า "สวนสุนันทาเคยเล่นละครดึกดำบรรพ์ทั้ง 3 เรื่อง คือ
เรื่องพระยศเกตุ สองกรรวริก และจันทกัณฐี จะใช้วิธีเล่นแบบละครพื้นทาง เนื่องจากเป็น
ละครที่นักศึกษาแสดง เพื่อให้เล่นง่ายขึ้น ทันสมัย เรื่องจันทกัณฐีไม่ร้องเอง แต่ผู้แสดงจะ
มีร้องเป็นบางบท เช่น บทโอรชมาก ๆ ของนางจันทกัณฐีที่ร้องคำท้าวพรหมทัต จะร้องเอง
เพื่อให้เกิดอารมณ์ แสดงที่หอประชุมของวิทยาลัยสวนสุนันทา เนื่องในโอกาสจัดการแสดง
ละครประจำปีของวิทยาลัย ซึ่งจะแสดงปีละหนึ่งเรื่อง เรื่องที่แสดงส่วนใหญ่จะเป็นพระ
ราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 กับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ภายหลังเป็นผู้ประพันธ์ท่านอื่น
บ้าง เคยจัดแสดงครบรอบ 25 ปี สวนสุนันทา และฉลอง 100 ปี ของสมเด็จพระนางสุนันทา

¹⁰สัมภาษณ์ ศิริกุล วรบุตร, 29 กันยายน 2537 และอาจารย์จรูญศรี วีระวานิช
23 กรกฎาคม 2538

กุมารรัตน์ การแสดงเปิดหอวิชาวุธและฤดูกาลแสดงของหอวิชาวุธ และงานกุศลร่วมกับสมาคมครูและผู้ปกครองถวายเงินมุขลินี เป็นต้น"¹¹ เรื่องจันทกนิรีนี้ได้จัดขึ้นแสดงเมื่อปี พ.ศ.2497 โดยมีอาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ มาช่วยฝึกสอนและซ้อมให้ และเนื่องจากลูกสาวท่านเรียนอยู่ที่สวนสุนันทาแห่งนี้ ท่านจึงได้มาช่วยสอนทั้งอาจารย์และนักศึกษาของวิทยาลัยแห่งนี้ที่มีการแสดงในแต่ละครั้ง ท่านมาวางรากฐานสอนให้ที่สวนสุนันทา มาสอนนอกเวลาราชการ และมีครูที่ได้รับเชิญมาช่วยสอนด้วย คือ ครูผัน โมรากุล ครูหม้อย ชาติเกียรติ คุรุฉลาด พุกลานันท์ ซึ่งขณะนั้นมีการเล่นกลางแจ้งเป็นการละเล่นของหลวง เช่น โหมงกลุ่ม กุลาตีไม้ และกวนเกษียรสมุทร ฯลฯ

การแสดงเรื่องจันทกนิรี เท่าที่ค้นคว้าจึงพอสรุปได้ว่าการแสดงละครตึกคำบรรพ์เรื่องนี้ มีสถิติของการที่มีโอกาสนำเสนอทั้งสิ้น 16 ครั้ง ดังต่อไปนี้

ครั้งที่ 1 แสดงที่วังสวนกุหลาบ เนื่องในโอกาสเปิดโรงละครที่ได้ปรับปรุงขึ้นใหม่ ให้เป็นละครที่ใช้ฉากตามเนื้อเรื่อง การแสดงอยู่ระหว่างปี พ.ศ.2463-2464

ครั้งที่ 2 แสดงที่หอประชุมของวิทยาลัยครูสวนสุนันทา เนื่องในโอกาสการแสดงละครประจำปีของวิทยาลัย จัดแสดงเมื่อปี พ.ศ.2497 ผู้แสดงขับร้องเองเป็นบางเพลง นอกนั้นมีผู้ขับร้องให้

ครั้งที่ 3 แสดงที่หอประชุมของโรงเรียนนาฏศิลป์และช่างศิลป์ เนื่องในโอกาสงานรื่นเริงปิดเรียนภาคต้น และต้อนรับน้องใหม่ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2508

ครั้งที่ 4 แสดงที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 เพื่อออกอากาศให้ประชาชนชม เป็นการเผยแพร่นาฏศิลป์ไทย ในวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2508

ครั้งที่ 5 แสดงที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เนื่องในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียน เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2508

ครั้งที่ 6 แสดงที่สังคีตศาลา เนื่องในฤดูกาลแสดงประจำปีเพื่อให้ประชาชนชม ในปี พ.ศ.2509

ครั้งที่ 7 แสดงที่สวนอัมพร เนื่องในงานศิลปหัตถกรรมและอาชีวศึกษา ปีพ.ศ.2509

¹¹สัมภาษณ์ จรูญศรี วีระวานิช, 30 เมษายน 2538 และ 17 กรกฎาคม 2538.

ครั้งที่ 8 แสดงสาธิตที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในการสอน
อบรมสมาชิก อ.ศ.ร. คือการอบรมศึกษาภาคฤดูร้อน ในปี พ.ศ.2515-2516

ครั้งที่ 9 แสดงที่หอประชุมคุรุสภาในงานของชุมนุมละครของคุรุสภา ปี
พ.ศ.2523 ผู้แสดงขับร้องเองเป็นบางเพลง นอกนั้นมีผู้ขับร้องให้

ครั้งที่ 10 แสดงที่ศูนย์สังคีตศิลป์ของธนาคารกรุงเทพ สาขาผ่านฟ้า เนื่องใน
โอกาสเพื่อเผยแพร่และให้ประชาชนชม แสดงเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2527

ครั้งที่ 11 แสดงที่โรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล ณ บริเวณสวนของโรงแรม
ใช้ฉากธรรมชาติ เนื่องในงาน "สายัณห์นั้นหนา" ในโอกาสรำลึกถึง ม.ล.บุญเหลือ
เทพยสุวรรณ และ ม.ร.ว.อายุมงคล โสณกุล เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2531

ครั้งที่ 12 แสดงที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 9 เนื่องในโอกาสอัดเทปโทรทัศน์ใน
รายการมาลาภิรมย์ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2532¹²

ครั้งที่ 13 แสดงที่หอประชุมโรงเรียนเซนต์คาทาลีน เนื่องในงานฉลองของ
อาจารย์เสรี หวังในธรรม เมื่อปี พ.ศ.2533

ครั้งที่ 14 แสดงที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในโอกาสเพื่อเฉลิม
ฉลองสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ ทรงเจริญพระชนมายุครบ 3 รอบ วันที่ 30 เมษายน
พ.ศ.2534

ครั้งที่ 15 แสดงถ่ายอัดเทปเพื่อทำโฆษณาก่อนจะมีงานแสดงที่โรงละครแห่งชาติ
ที่สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 เมื่อต้นปี พ.ศ.2536

ครั้งที่ 16 แสดงที่โรงละครแห่งชาติ เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี แห่งวันประสูติ
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชราชติก เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2536

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹²สัมภาษณ์ เสาวลักษณ์ ยมะคุปต์, 24 กรกฎาคม 2538 (เสาวลักษณ์เป็นหลาน
อาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ อาจารย์ลมูล เป็นย่าทวด เสาวลักษณ์แสดงคู่กับบรรพจน์ สาราณพงษ์
เพียง 2 ตัว มีบทร้องเพิ่มขึ้นกว่าที่เคยแสดงคือเพลงสมิงทอง ปัจจุบันเสาวลักษณ์รับราชการอยู่ที่
กองการสังคีต กรมศิลปากร)

การฝึกซ้อม

ในการฝึกซ้อมเรื่องจันทกนิรยุคหลังที่นำกลับมาฟื้นฟูแสดงใหม่นี้ โดยวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร มีอาจารย์ผู้ฝึกซ้อม 2 ท่านคือ อาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย ศุภะวณิช ทั้งสองท่านได้ร่วมกันคิดประดิษฐ์ท่าระบำกนิรกีนิรา เข้าแสดงในเรื่องนี้ ภายหลังต่อมาอาจารย์เฉลย ศุภะวณิช เป็นผู้อำนวยการฝึกซ้อม อาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม อาจารย์อุตม อังสุธร และอาจารย์รติวรรณ กัลยาณมิตร เป็นผู้ช่วยการฝึกซ้อม จนกระทั่งครั้งหลังสุดปี พ.ศ.2536 ทั้ง 4 ท่านก็ช่วยกันฝึกซ้อม นอกจากช่วยฝึกซ้อมในวิทยาลัยนาฏศิลป์แล้วยังช่วยฝึกซ้อมให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ด้วยเช่น เมื่อไม่นานมานี้ อาจารย์เฉลย ศุภะวณิช ก็อำนวยความสะดวกละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิร ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่แสดงเต็มทั้งเรื่องไม่ตัดทอนบท และใช้ผู้แสดงที่เป็นชายจริง หญิงแท้ และมีการแสดงเรื่องพระยศเกตุด้วย แต่แสดงอย่างตัด ซึ่งวิทยาเขตเพาะช่างและสมาคมศิษย์เก่าเพาะช่าง ได้จัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2536 แสดง 2 รอบ คือเวลา 14.00 น. และ 19.00 น. วิธีการฝึกซ้อมต้องให้ผู้แสดงฝึกร้องเพลงให้ได้เสียก่อนออกเสียงให้ถูกต้อง ขับร้องถูกจังหวะ จดจำเนื้อร้องได้แม่นยำ เมื่อขับร้องได้แล้วจึงต่อทำรำ ซ้อมแยกทีละตัวและแบ่งกลุ่มย่อย แล้วจึงเข้าซ้อมฉากใหญ่เรียงลำดับตามฉาก และถ้ามีโอกาสก็จะฝึกซ้อมกับเวทีที่แสดงจริง ๆ ด้วย

จึงพอสรุปได้ว่าในการฝึกซ้อมในยุคแรกมีการฝึกซ้อมในเวลากลางคืน 20.00-24.00 น. และจะต้องซ้อมทุกวัน มีความเข้มงวดในการฝึกซ้อมเพื่อให้ผลงานประณีต ในสมัยหลังสังคมเปลี่ยนไป การฝึกซ้อมจึงใช้เวลาราชการ อยู่ในระหว่างเวลา 9.00-16.00 น. มีชุดระบำแทรกเข้าไว้ในเรื่องเพื่อความสวยงาม ฉะนั้นนอกจากจะฝึกซ้อมในเรื่องการร้องเพลงและทำรำในบทแล้ว ยังต้องฝึกท่าระบำให้ดีด้วย ขั้นตอนการฝึกซ้อมเริ่มด้วยฝึกร้องเพลงให้ได้ก่อน แล้วฝึกหัดทำรำ ซ้อมเข้าบทเป็นฉากและซ้อมเข้าเรื่องแต่ต้นจนจบ อาจให้มีการซ้อมใหญ่ได้ตั้งภาพตัวอย่างการฝึกซ้อมต่อไป

ภาพที่ 29

การฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรที่วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ วันที่ 15 กรกฎาคม 2536
 ในภาพเป็นการซ้อมในฉากวังท้าวพรหมทัต อาจารย์จุลชาติ อรรถยะนาถ แสดงเป็น
 ท้าวพรหมทัต นักศึกษาแสดงเป็นนางกำนัล อาจารย์อนุชา บุญยัง และอาจารย์สัจจะ
 พู่แพ่งสุทธิ เป็นอำมาตย์ มีอาจารย์เฉลย สุขะวณิช อำนวยการฝึกซ้อม และอาจารย์
 นพรัตน์ หวังในธรรม อาจารย์อุดม อังสุธร อาจารย์รติวรรณ กัลยาณมิตร ช่วยฝึกซ้อม
 อาจารย์สุกัญญา ตั้งวงศ์พิมุข เป็นผู้บอกรบท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 30

การฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรที่วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ วันที่ 15 กรกฎาคม 2536
ในชุดระบำกนิรกินรา โดยนักศึกษาระดับชั้นกลางปีที่ 3 มีอาจารย์นพรัตน์ หวังในธรรม
ช่วยฝึกซ้อม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 31

การฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรีเข้ากับฉาก ที่โรงละครแห่งชาติ
วันที่ 23 กรกฎาคม 2536 ในภาพเป็นบทกนิรีกนิราชมป้ากนิรีคือ อาจารย์วรางคณา วุฒิชัย
กนิราคือ นายวีรพงษ์ จำเมือง

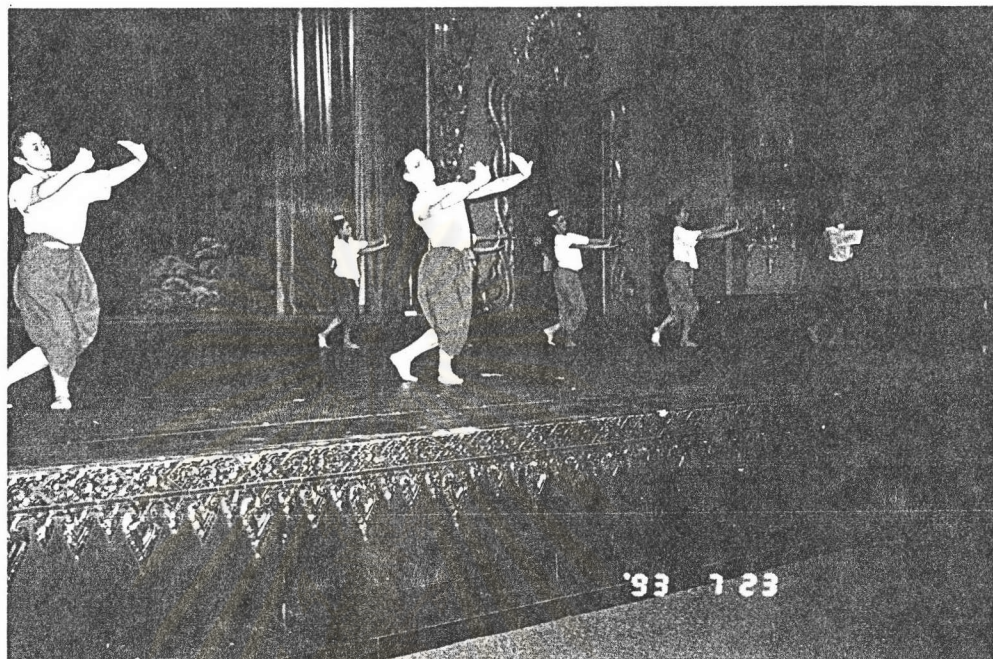
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 32

การฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรีเข้ากับฉาก ที่โรงละครแห่งชาติ
วันที่ 23 กรกฎาคม 2536 เป็นการฝึกซ้อมในบทกนิรีกนิราชมป้า ผู้แสดงกนิรีคือ อาจารย์
วรางคณา วุฒิช่วย กนิราคือ นายวีรพงษ์ จำเมือง

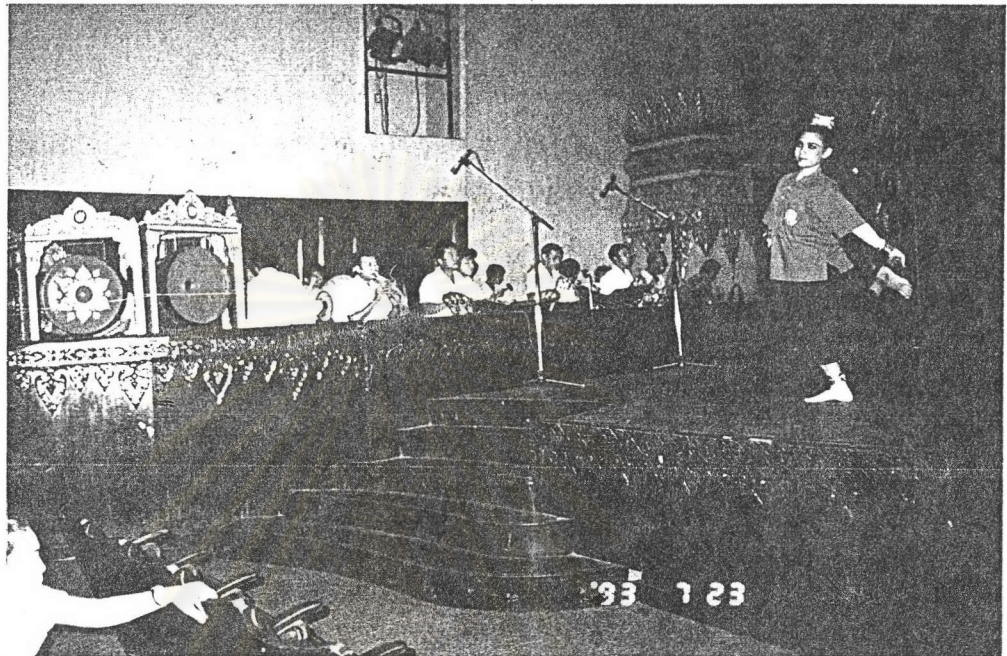
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 33

การฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรีเข้ากับฉาก ที่โรงละครแห่งชาติ
วันที่ 23 กรกฎาคม 2536 ในภาพเป็นระบำกนิรีกนิราโดยนางจันทกนิรี และพญาจันทกนิรา
เป็นตัวเอกรำนำอยู่ข้างหน้า กนิรีคืออาจารย์วรางคณา วุฒิชัย กนิราคือนายวีรพงษ์
จำเมือง และตัวกนิรีกนิราตัวอื่น ๆ คือนักศึกษาชั้นกลางปีที่ 3 ของวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ
กรมศิลปากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 34

วงปี่พาทย์ดีกดำบรรพ์กำลังบรรเลงขณะฝึกซ้อมละครเรื่องจันทกนิรี ในเพลงกนิษฐาที่
 โรงละครแห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2536 ผู้บรรเลงเป็นอาจารย์จากวิทยาลัย
 นาฏศิลป์กรุงเทพ กรมศิลปากร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การแสดง

การแสดงครั้งแรกที่หอประชุมเมื่อปี พ.ศ.2508 เป็นการแสดงอย่างตัด ร่วมกับ การแสดงละครชนิดอื่น ๆ มีการบรรเลงโหมโรง รำเบิกโรง และจบการแสดงเป็นเรื่อง ๆ ไป ส่วนการแสดงที่โรงละครแห่งชาติก็ต้องมีบรรเลงเพลงโหมโรง แต่การแสดงในโรง ละครส่วนมากจะใช้เพลงสุดท้ายของโหมโรง คือเพลงวา แล้วเริ่มต้นการแสดง อาจารย์ สมาน น้อยนิตย์ เป็นผู้ที่บรรเลงปี่พาทย์ตีกลองค้ำบรรพ์ เมื่อแสดงเรื่องจันทกนิรที่โรงละคร แห่งชาติให้ทรรศนะว่า "เป็นประเพณีมาแต่โบราณ ที่จะต้องมีการบรรเลงเพลงโหมโรง ก่อนการแสดงทุกครั้ง เพื่อเป็นการกราบเคารพครูบาอาจารย์ และเพื่อให้ผู้ชมได้รู้ว่าการ แสดงกำลังจะเริ่มขึ้นแล้ว ถ้าแสดงที่กลางแจ้งก็บรรเลงเพลงโหมโรงเย็นตามปกติ เมื่อมา แสดงที่โรงละคร ถ้ายบรรเลงโหมโรงก็จะอีกทีมากไป จึงใช้แต่เพลงวาเป็นที่รู้จัก แต่ละคร ตีกลองค้ำบรรพ์ของกรมพระยานริศฯ ท่านจะกำหนดเพลงของท่านไว้เลย ว่าต้องบรรเลงเพลง ชื่ออะไรบ้าง และแยกเป็นโหมโรงแรก โหมโรงกลาง โหมโรงสุด"¹³

เมื่อจบเพลงลงก็รำเบิกโรงเฉลิมพระเกียรติ แล้วแสดงเรื่องจันทกนิรเต็ม เรื่อง ต่อท้ายด้วยเรื่องพระยศเกิดแสดงอย่างตัด จบลงแต่พระยศเกิดกระโดดลงน้ำทะเล ใช้เวลาแสดงประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง การแสดงคงรูปแบบเดิมมีการจัดฉากตามเนื้อเรื่อง เปิดและปิดม่านเมื่อจบแต่ละฉาก การแสดงในสมัยรัชกาลที่ 6 ไม่มีการบอกรบ มาแสดงใน สมัยหลังต้องมีการบอกรบ เพราะมีเวลาช้อนน้อย กลัวผู้แสดงจะหลงลืมบทจึงต้องคอยช่วยเหลืออยู่ข้างเวที

ฉาก แสง เสียง

การแสดงละครเรื่องจันทกนิรที่หอประชุมของโรงเรียนนาฏศิลป์ เมื่อปี พ.ศ. 2508 นั้น จัดทำฉากโดยนักเรียนของโรงเรียนนาฏศิลป์และช่างศิลป์ โดยร่วมมือกันสร้างฉาก ให้วิจิตรตระการตา การแสดงจัดฉากได้สมจริง เช่น ฉากป่าของเรื่อง จะสร้างฉากให้เป็น ภูเขาสูงมีลำธารและต้นไม้ใหญ่น้อย มีต้นไม้พันธุ์ไม้ดอกไม้ผล ส่วนที่เป็นลำธารจะใช้ผ้าโปร่ง

¹³สัมภาษณ์ สมาน น้อยนิตย์, 2 มิถุนายน 2538.

บางพาดจึงทำเป็นน้ำ โดยใช้พดลมเป่าให้เป็นคลื่นน้อย ๆ ในลำธารจะมีกอบัว จัดให้ดูเป็นธรรมชาติและทำเป็นน้ำตกไหลจากภูเขาสูงสู่ลำธาร ม่านฉากหลังทำเป็นท้องฟ้า ได้บรรยากาศที่สวยงาม การให้แสงมีไฟจากบนเวที และพื้นเวทีด้านหน้า มีไฟสปอตไลท์ส่องด้านข้างทั้งสองด้าน เครื่องเสียงมีไมค์โครโฟนให้โดยจะห้อยจากส่วนบนของเวทีอยู่สองตัว ตามจุดที่ตัวแสดงจะไปร้องอยู่ตรงนั้น และมีไมโครโฟนตั้งพื้นเวทีด้วย ส่วนการแสดงเรื่องจันทกนิรที่งานศิลปหัตถกรรมนักเรียน อาจารย์อารมณ โสฬส ได้ร่วมกันทำจากการแสดงกับอาจารย์ชินบุตร พุ่มศรีภักตร์ และกำพล เวชสุทัศน์ โดยนำฉากเดิมที่มีอยู่แล้วมาปรับปรุงให้เหมาะสมตามท้องเรื่อง เช่น ฉากภูเขา ต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้เล็ก และไม้ดอก เป็นต้น

ครั้นเมื่อมีแสดงที่โรงละครแห่งชาติปี พ.ศ. 2536 มีการจัดฉากตามท้องเรื่องเช่นเดียวกัน และจะมีสปอตไลท์ส่องตามตัวผู้แสดง ผู้แสดงละครจะมีไมโครโฟนไร้สาย (Wireless) ติดตัวไม่ต้องเดินเข้าไปหาไมค์เหมือนการแสดงครั้งแรกที่หอประชุมโรงเรียน เมื่อมีเครื่องเสียงช่วยเช่นนี้ ผู้แสดงจึงไม่ต้องร้องใช้เสียงมาก

เมื่อกล่าวถึงฉากการแสดงแล้ว ผู้วิจัยใคร่เสนอให้ภาพฉากการแสดงในเรื่องนี้สำหรับภาพการแสดงที่หอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ในเดือนสิงหาคม 2508 นั้น ถ่ายภาพโดยนายสุรินทร์ ประสพพฤกษ์ ซึ่งเป็นศิษย์เก่านาฏศิลป์ และปัจจุบันเป็นข้าราชการกองการสังคีต กรมศิลปากร ดังลำดับต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 35

การแสดงเรื่องจันทกนิรที่หอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ในเดือนสิงหาคม 2508 เป็นบทบาทของกนิริกินราชมป้า กนิรคือ น.ส.จำศีล ภู่งพ กนิรคือ น.ส.พรทิพย์ ด้านสมบูรณ์ ในภาพจะเห็นฉากอันสวยงาม มีภูเขาสูง หลังภูเขาเป็นต้นไม้ จากม่านหลังเป็นท้องฟ้า มีพุ่มต้นไม้และกนิริกินรากำลังยืนเล่นอยู่ในลำธาร เพื่อจะเก็บดอกบัว

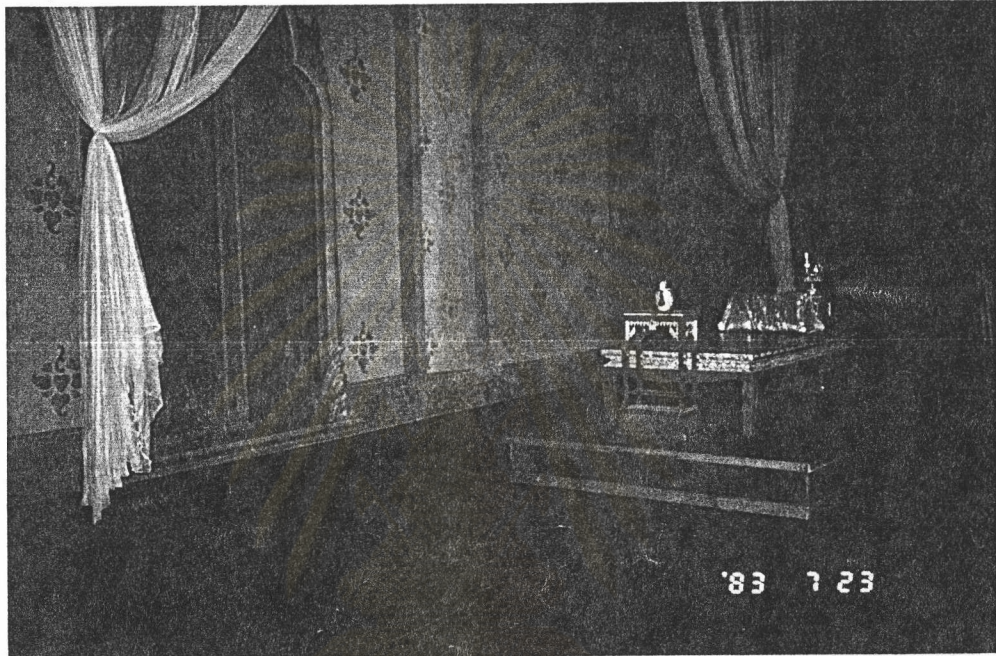
ภาพที่ 36

เป็นภาพการแสดงเรื่องและฉากเดียวกับภาพที่ 35 แสดงให้เห็นภาพฉากอีกมุมหนึ่ง

ภาพที่ 37

เป็นภาพการแสดงเรื่องและฉากเดียวกับภาพที่ 36 แต่ให้เห็นอีกมุมหนึ่ง ซึ่งมีทางน้ำตกไหลลงมาจากเขา

ภาพที่ 38

เป็นภาพฉากท้องพระโรงในวังของท้าวพรหมทัตเมืองพาราณสี ในการแสดงที่โรงละครอน
แห่งชาติ วันที่ 23 กรกฎาคม 2508 ในภาพมีพระทวาร พระสูตร และเตียงพร้อมเครื่อง
ราชูปโภค เตียงตั้งอยู่บนแท่นอีกชั้นหนึ่ง เพื่อความสวยงามและเหมาะสม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การแสดงเรื่องจันทกนิรติงได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงพอสรุปได้ว่า

การแสดงละครตีกดาบรพรพ์ตามแนวของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก โดยศึกษาจากกรณีเรื่องจันทกนิรติงที่นิยมแสดงต่อจากเริ่มแรกมาจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ยุค ยุคแรก สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงจัดแสดงเองคือ ในยุครัชกาลที่ 6 แล้วได้หยุดการแสดงไปถึง 44 ปี ก็เริ่มยุคที่ 2 โดยนายชนิต อยู่โพธิ์ อาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ อาจารย์เฉลย สุขะวณิช ได้ร่วมกันฟื้นฟูการแสดงเรื่องนี้ขึ้น แล้วได้มีการแสดงต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จันทกนิรติงในยุคต้นโดยสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกเป็นการแสดงละครที่มีลักษณะเป็นละครเบิกโรง ใช้เวลาแสดงประมาณ 1 ชั่วโมง มีการฝึกซ้อมที่เข้มงวดทั้งด้านการร้องและการรำโดยมีครูที่มีประสบการณ์สูง และผู้แสดงที่มีทักษะที่มาจากวงสวนกุหลาบของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัยฉวางค์เดชาวุธ พระเชษฐา การออกแบบฉาก เครื่องแต่งกาย การแต่งหน้า และการบรรจุเพลง อยู่ในการกำกับดูแลของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ซึ่งทรงนำเอาวัสดุและวิธีการในยุโรปมาประยุกต์ การแสดงมักแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนโหมโรง เบิกโรง และจบเรื่อง

ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรได้ฟื้นฟูการแสดงจันทกนิรติงอีกครั้ง ตัวละครในสมัยนั้นคือ อาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ และอาจารย์เฉลย สุขะวณิช มีประสบการณ์เดิม เป็นผู้ฝึกซ้อม ได้มีการปรับปรุงจากของเดิมไปบ้างในเรื่องของเครื่องแต่งกาย โดยเฉพาะเครื่องประดับศีรษะ และนำระบำเข้าแทรกไว้ 3 ชุด ซึ่งได้แก่ระบำกนิรติงรา ซึ่งประดิษฐ์ไว้แต่ครั้งแรกที่จัดแสดง เมื่อแสดงเต็มทั้งเรื่องจึงเพิ่มชุด ระบำกวาง และระบำในดับภุมรินทร์ เพื่อให้การแสดงมีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น พบว่าผู้แสดงในยุคใหม่ มีปัญหาในเรื่องการร้องอยู่พอสมควร เนื่องจากไม่คุ้นเคยกับการแสดงตีกดาบรพรพ์ ต้องร้องเองอย่างประณีต การแสดงละครจันทกนิรติงตามแบบฉบับของศิลป์ ได้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่งที่คิดว่าได้ถึง 16 ครั้งด้วยกัน

การฝึกซ้อมในภาคหลังนี้ จะพบว่าตัวแสดงในแต่ละรุ่นนั้นล้วนเป็นลูกศิษย์อาจารย์
 ลมูลและอาจารย์เฉลยทั้งสิ้น ดังนั้นขั้นตอนของการฝึกซ้อมจึงเหมือนกันคือ

1. ต้องฝึกขับร้องเพลงให้ได้ก่อน ฝึกเพลงจากง่ายไปหายาก โดยต่อเพลง
 โดยตรงจากอาจารย์เฉลย ศุขะวณิช
2. ต้องสามารถร้องไล่ทำนองดนตรีให้ได้ จังหวะต้องดี ใส่อารมณ์ตามบท
3. ท่องจำบทของตนให้ได้และรู้บทของตัวอื่นด้วยเพื่อสอดเสริมได้ทันกัน
4. การต่อทำรำ ต่อเดี่ยวเฉพาะตัว ต่อเป็นกลุ่มเข้าฉาก และซ้อมเข้าเรื่อง
 แบ่งเป็นฉาก ๆ เข้ากับดนตรี
5. ซ้อมทั้งเรื่อง มีการนับวัน เวลา สถานที่ นอกจากนี้อาจมีซ้อมใหญ่และซ้อม
 เข้ากับเวทีที่แสดงจริง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย